

## WYBRANE ASPEKTY INWIGILACJI DUSZPASTERSTWA AKADEMICKIEGO ŚW. ANNY W WARSZAWIE PRZEZ RESORT BEZPIECZEŃSTWA POLSKI LUDOWEJ (1945-1989)<sup>1</sup>

### 1. Plany działań wobec duszpasterstwa akademickiego

Pierwsze jak dotąd znane wytyczne resortu bezpieczeństwa Polski Ludowej odnoszące się bezpośrednio do instytucji Duszpasterstwa Akademickiego (DA)<sup>2</sup> (oczywiście, obejmowały też duszpasterstwo św. Anny<sup>3</sup>) pochodzą z 31 stycznia 1948 r. Dyrektorka Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (pion ten odpowiadał za walkę z szeroko rozumianą opozycją polityczną) płk Julia Brystiger rozkazała wtedy naczelnikom Wydziałów V Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) rozbudowę siatki agenturalnej w młodzieżowych organizacjach katolickich, w tym także w środowi-

<sup>1</sup> Artykuł jest pierwszą próbą opisanego zagadnienia. Znaczne zdekompletowanie dokumentacji komunistycznego aparatu policyjnego pozwala jedynie na jego fragmentaryczne odtworzenie.

<sup>2</sup> Episkopat zdecydował w 1946 r., że praca duszpasterska wśród studentów będzie prowadzona przez ogólnopolską instytucję kościelną pod nazwą Duszpasterstwo Akademickie. W V 1953 r. Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła wytyczne porządkujące jego stan prawny (uzupełniły ją w XI 1967 r. „Regulamin Komisji Episkopatu Duszpasterstwa Akademickiego” i w I 1971 r. „Statut Duszpasterstwa Akademickiego”). Otdąd DA prowadziły swoją zasadniczą działalność przy kościołach akademickich i w ośrodkach parafialnych. Por. A. Przybecki, *Urzeczywistnianie się Kościoła w środowisku akademickim*, Poznań 1986, s. 61; M. Szumowski, *Duszpasterstwo akademickie w Archidiecezji Warszawskiej w latach 1928-1992*, Warszawa 2000, s. 94 i n.

<sup>3</sup> Szerzej o DA św. Anny po 1945 r. Z. Malacki, *Na służbie u Świętej Anny*, Warszawa 1998, s. 37 i n.; M. Szumowski, *Duszpasterstwo akademickie...*, s. 103 i n.; T. Uzyński, *Duszpasterstwo Akademickie. Rys historyczny* [w:] *Świadectwo drogi. Księga pamiątkowa dwudziestopięciolecia kapłaństwa ks. pralata Józefa Romana Maja*, Warszawa 1998, s. 58 i n.

sku DA. Przy ich rozpracowaniu należało zwrócić szczególną uwagę na źródła finansowania oraz wszelkiego rodzaju powiązania z członkami zdelegalizowanego po wojnie Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Pracy, które w lipcu 1946 r. zawiesiło swoją działalność (jego uległa wobec komunistów część działała w Polsce do 1950 r.)<sup>4</sup>. Z kolei w wydanej w kwietniu 1948 r. instrukcji dla dyrektorów departamentów i szefów wojewódzkich struktur MBP w sprawie obchodów zniesionego święta 3 Maja akcentowano konieczność ścisłej kontroli i zdobywania wszelkich informacji o DA i związanych z nim organizacjach katolickich; obawiano się, że będą mobilizowały studentów do udziału w nabożeństwach odbywających się 3 maja w kościołach akademickich<sup>5</sup>. Podobne rozkazy wydano rok później<sup>6</sup>.

Z perspektywy aparatu policyjnego, DA w latach 40. i 50. nie stanowiły jeszcze poważniejszego zagrożenia dla państwa. Wynikało to z trzech podstawowych przyczyn: duszpasterstw było w tym okresie stosunkowo niewiele, odbudowywały swoje struktury po wojnie, a co więcej, musiały szukać dla siebie przestrzeni do swobodnego działania w nowej – wrogiej Kościołowi rzeczywistości. Dopiero w styczniu 1961 r. Wydział IV Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW), który zajmował się walką z opozycją, założył tzw. sprawę obiektową o kryptonimie „Wierni” na krajowe DA. W jej ramach wszystkie Wydziały III Komend Wojewódzkich (KW) i Komend Miejskich (KM) MO, których terytorium obejmowało ośrodki akademickie, inwigilowały poszczególne duszpasterstwa. Inicjatywa ta była reakcją na stopniowe, acz dla resortu już widoczne i znaczące, umacnianiem się struktur DA.

W opracowaniu stołecznej SB z 4 stycznia 1961 r. zauważono, że po przemianach tzw. polskiego Października 1956 r. nastąpił znaczny, acz mało zorganizowany rozwój tego rodzaju duszpasterstw<sup>7</sup>; m.in. w 1958 r. ustanowiono Komisję DA (KDA), do której zaangażowano wielu księży reprezentujących wysoki poziom intelektualny i do-

<sup>4</sup> Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN), 01206/75/1, Instrukcja dyrektora Departamentu V MBP Julii Brystiger dotycząca działalności duchowieństwa wśród młodzieży akademickiej, ściśle tajne, Warszawa, 31 I 1948 r., k. 49-50.

<sup>5</sup> AIPN, 1572/1502, Instrukcja płk. Romana Romkowskiego w sprawie 3 V, ściśle tajne, Warszawa, 23 IV 1948 r., k. 6-7.

<sup>6</sup> Ibidem, Instrukcja Nr 10 wicedyrektora Departamentu V MBP Chmielewskiego w sprawie 3 V, ściśle tajne, Warszawa, 25 IV 1949 r., k. 138.

<sup>7</sup> AIPN, 01283/329, Informacja o działalności DA w m.st. Warszawie, tajne, Warszawa, 4 I 1962 r., bp.

świadczonych w pracy ze studentami. Jej przewodniczącym został rektor kościoła św. Anny ks. Mieczysław Jabłonka<sup>8</sup>.

Z inspiracji SB podjęto działania, które zmierzały do ograniczenia aktywności DA w Warszawie: przeprowadzano tzw. rozmowy ostrzegawcze z duszpasterzami akademickimi, którzy rzekomo łamali prawo; rozwiązywano obozy letnie i zimowe oraz stosowano sankcje karne wobec ich uczestników; zarówno z nimi, jak i aktywnymi członkami DA odbywano tzw. rozmowy profilaktyczne; za pośrednictwem stołecznej Wydziału Kultury lub Urzędu Spraw Wewnętrznych rozwiązywano rzekomo nielegalnie prowadzone świetlice, biblioteki i spotkania członków duszpasterstwa; ograniczano liczbę uczestników masowych imprez religijnych (np. pielgrzymek) poprzez informowanie o nich odpowiednich instancji partyjnych i władz administracyjnych; starano się wreszcie kompromitować duszpasterzy lub aktywnych członków duszpasterstwa<sup>9</sup>. Niestety, jak dotąd, nie są znane szczegóły tej działalności.

Kontrakcja SB była na tyle skuteczna, że przyczyniła się do spadku liczby uczestników zajęć prowadzonych przez DA. Za sukces uznano np. mniejszą od zakładanej liczbę studentów, którzy pielgrzymowali do Częstochowy w maju 1961 r. Także obozy duszpasterstwa organizowane w wakacje tego roku cieszyły się mniejszym zainteresowaniem. Podobnie, odnotowano znikomy udział młodzieży na inauguracjach roku akademickiego 1961/1962; wahał się między 25 a 30% ogółu wszystkich zebranych w kościołach 7 i 8 października 1961 r.<sup>10</sup>

Resort doprowadził ponadto do tego, że wielu duszpasterzy prowadziło zajęcia ze studentami w sposób niemal konspiracyjny, księża mieli się odnosić z nieufnością do członków swoich DA, ograniczali tematykę spotkań wyłącznie do zagadnień liturgicznych, rezygnowali z życia towarzyskiego. Duchowni nie przestali jednak zachęcać młodzieży akademickiej do angażowania się w życie DA. „Prowadzący działalność duszpasterską księża są fanatycznie wierzącymi i zdecydowanymi przeciwnikami naszego ustroju” – konstatowano w opracowaniu SB<sup>11</sup>.

Warszawski resort bezpieczeństwa odnotował nowe formy aktywności duszpasterstw: obok spotkań przy kościołach i konserwatoriów,

<sup>8</sup> Por. M. S z u m o w s k i, *Duszpasterstwo...*, s. 103 i n.

<sup>9</sup> AIPN, 01283/329, Informacja o działalności DA w m.st. Warszawie, tajne, Warszawa, 4 I 1962 r., bp.

<sup>10</sup> Ibidem.

<sup>11</sup> Ibidem.

księży usiłowali docierać do domów akademickich za pośrednictwem swoich podopiecznych; aktywność na tym polu wykazywali głównie studenci DA św. Anny. W celu rozszerzenia działalności duszpasterze starali się także przez osoby zaufane przyciągać do prowadzonych przez siebie grup nowych studentów, których cechowała niezachwiana postawa katolicka. Podobnymi działaniami obejmowano młodzież szkół średnich, by już po przyjęciu jej na studia kontynuować z nią pracę wychowawczą w duszpasterstwie<sup>12</sup>.

W warszawskim DA resort posiadał w 1961 r. 15 tajnych współpracowników (TW) oraz kilka kontaktów operacyjnych (KO). Nie wszystkie osobowe źródła informacji należały jednak do zaufanych, stąd SB nie zawsze była w stanie zdobyć szczegółowe dane o bieżącej aktywności i planach duszpasterstw. Zamierzano, więc pozyskać więcej agentury i wprowadzić ją do wąskiego grona aktywistów DA. Jednego TW grupy V SUSW planowano umieścić w KDA. Wiele innych przedsięwzięć ukierunkowano na przeprowadzenie „działań profilaktycznych” ograniczających zasięg działalności DA<sup>13</sup>.

27 sierpnia 1962 r. starszy oficer operacyjny Wydziału IV Departamentu III MSW (wydział ten odpowiadał m.in. za „zabezpieczenie” środowisk naukowych, twórczych, kulturalnych i młodzieżowych) kpt. Wiesław Komorowski opracował materiał poświęcony działalności duszpasterstw i sposobom przeciwdziałania im. Impulsem do tego było zaangażowanie wielu duszpasterzy akademickich we „wrogię polityczną bądź przestępczą działalność”<sup>14</sup>.

Podstawowym sposobem jej neutralizacji była głęboka infiltracja i rozpoznanie DA. Agentura Wydziału IV miała na celu: informowanie o formach i metodach oddziaływania duszpasterstwa na środowisko studenckie, ustalanie personaliów członków DA, sposobów ich pozyskiwania i pracy z nimi, rozpoznawanie planów pracy poszczególnych duszpasterzy, wysokości funduszy przeznaczonych na działalność duszpasterską, a także źródeł ich pochodzenia, ustalanie form organizacyjnych „aktywu klerykalnego” DA i sposobów jego oddziaływania na pozostałych studentów, wreszcie informowanie o faktach, które mogły skompromitować duszpasterzy akademickich i aktyw-

<sup>12</sup> Ibidem.

<sup>13</sup> Ibidem.

<sup>14</sup> AIPN, 0296/236 t. 3, Opracowanie st. oficera operacyjnego Wydziału IV Departamentu III MSW kpt. Wiesława Komorowskiego „Działalność DA wśród młodzieży akademickiej i formy naszego przeciwdziałania”, tajne, Warszawa, 27 VIII 1962 r., k. 3.

nych członków DA<sup>15</sup>. W rozpracowaniach dążono do udokumentowania działalności duszpasterstw kolidującej z przepisami prawnymi lub takiej, która mogła stanowić podstawę do wydania duszpasterstwu ostrzeżenia przez WdsW lub przeprowadzenia z księżmi „rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych”. Obserwowano miejsca spotkań aktywnych członków DA, które – zgodnie z ustawą o zgromadzeniach – nie były przeznaczone na potrzeby kultu religijnego. Odbijające się w nich zebrania kwalifikowano jako nielegalne i rozwiązywano.

Informacje o obozach letnich oraz próbach organizowania nielegalnych klubów pod patronatem DA przekazywano do Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW lub do WSW, które je rozwiązywały i karały ich organizatorów. Z kolei z inspiracji SB instancje partyjne i władze uczelni stosowały sankcje dyscyplinarne wobec tych studentów, których działalność w DA posiadała „cechy zorganizowane” i rzekomo kolidowała z prawem<sup>16</sup>. Mimo pewnych sukcesów w ograniczaniu religijno-społecznej aktywności duszpasterstw, podobnych zresztą do tych opisanych w dokumencie resortu ze stycznia 1962 r., SB zdawała sobie sprawę, że DA w stolicy były w dalszym ciągu poważną siłą<sup>17</sup>.

Analiza działalności DA z 1964 r. wskazywała, że jej zakres i nasilenie uległo zahamowaniu i ograniczeniu w porównaniu do lat poprzednich (regres w DA św. Anny zauważono po odejściu z niego w połowie 1964 r. ks. Leona Kantorskiego). Szczególnie odnosiło się to do liczby młodzieży skupionej wokół duszpasterstw i uczestniczącej w konwersatoriach. Większość księży nadal prowadziła swoje działania w półkonspiracji, starano się ukrywać przygotowania do obozów letnich i zimowych, spotkania z aktywnymi członkami DA oraz nabór nowych osób do duszpasterstwa<sup>18</sup>.

Mimo tych pozytywnych z punktu widzenia władz zjawisk przeornie zauważono, że choć działalność DA w pewnym stopniu uległa ograniczeniu, to nie straciła na swym charakterze i nadal wywierała poważny wpływ na kształtowanie poglądów młodzieży akademickiej. Przedsięwzięcia resortu miały więc nadal być ukierunkowane na jej ograniczenie<sup>19</sup>.

W informacji SB z 6 kwietnia 1967 r. zauważono, że działalność stołecznego duszpasterstwa ożywiła się w okresach zaostrzenia sto-

<sup>15</sup> Ibidem, k. 10.

<sup>16</sup> Ibidem, k. 10-11.

<sup>17</sup> Ibidem, k. 12.

<sup>18</sup> AIPN, 01283/229, Informacja o działalności DA w m.st. Warszawie, tajne, Warszawa [1964 r.], bp.

<sup>19</sup> Ibidem.

sunków państwo-Kościół. Zdobyto informacje, że hierarchia zamierzała ją rozszerzyć i pogłębić. W związku z tym zachodziła konieczność zorganizowania aktywnej pracy operacyjnej zmierzającej do rozpoznania nowopowstających grup DA przy poszczególnych parafiach w Warszawie oraz form i metod, jakie będą wykorzystywane w ich pracy. Do realizacji tych zadań niezbędna była ścisła współpraca Wydziałów III i IV z uwagi na to, że praca operacyjna tego pierwszego obejmowała w zasadzie aktywnych w DA studentów, w mniejszym zaś stopniu księży.

Wydział III prowadził tzw. teczki ewidencyjne księży Jerzego Dziurzyńskiego i Józefa Gniewniaka oraz sprawy operacyjnej obserwacji trzech głównych ośrodków DA w Warszawie (przy kościołach św. Anny, św. Andrzeja Boboli i św. Jakuba). Było to o tyle nieprawidłowe, że teczki ewidencyjne wszystkich księży zakładał i prowadził Wydział IV. W tej sytuacji, w celu zorganizowania skuteczniejszej pracy operacyjnej, tylko ten pion miał się zająć rozpracowaniem księży – duszpasterzy akademickich.

W wypadku stwierdzenia, że duchowieństwo zamierzało rozwijać działalność duszpasterską wśród młodzieży akademickiej w parafiach, zakładano rozpracowywanie zarówno tych księży, jak i współpracujących z nimi studentów. Praca na tym polu miała zmierzać do: 1) wykorzystania osobowych źródeł informacji spośród studentów oraz duchownych „prowadzonych” przez Wydziały III i IV; 2) pozyskania przez te pionory nowych źródeł informacji – szczególnie w środowisku studenckim; uaktywnienia rozpoznania nie tylko głównych ośrodków DA, ale i tych, które dotychczas spełniały rolę drugorzędną; 3) ustalania i rozpracowywania nowopowstających ośrodków DA przy kościołach parafialnych; 4) podczas rozpracowywania duszpasterzy akademickich i skupionych wokół nich osób należało ustalać personalia osób świeckich, które nie studiowały, a mimo to prowadziły działalność wśród młodzieży akademickiej na zlecenie duchowieństwa<sup>20</sup>.

Równolegle planowano zastosowanie środków zmierzających do ograniczania wpływu duchowieństwa na młodzież i wzrostu liczebności studenckich „grup kerykalnych” oraz prowadzenia działalności destrukcyjnej w grupach DA. W miarę pozyskiwania danych o działalności poszczególnych osób skupionych w duszpasterstwach zakładano: informowanie władz uczelnianych i organizacji partyjnych na uczelniach o działalności studentów – członków DA; prowadzenie rozmów

<sup>20</sup> AIPN, 01283/330, Informacja SB o warszawskich DA, tajne, 6 IV 1967 r., bp.

„profilaktyczno-ostrzegawczych” z „aktywistami kerykalnymi” i księżmi; przeciwdziałanie przy pomocy środków administracyjnych organizowaniu przez duchowieństwo letnich akcji obozowych, świetlic, działalności rozrywkowej itp.<sup>21</sup>

19 października 1967 r. SB odniosła się do mianowania nowego składu KDA. Odnotowano czym to gremium będzie się zajmowało i jakie osoby były z nim związane<sup>22</sup>. Konstatowano, że w po przeanalizowaniu planów hierarchii i niższego duchowieństwa związanych z intensyfikacją działalności duszpasterskiej wśród młodzieży, a szczególnie studentów, powstała konieczność bliższego rozpoznania form i metod oddziaływania duchowieństwa na te środowiska oraz wypracowania bardziej skutecznych form przeciwdziałania im poprzez władze uczelniane, organizacje partyjne oraz środki administracyjne<sup>23</sup>.

Najpewniej w odpowiedzi na podobne sugestie napływające „z terenu”, z polecenia kierownictwa Departamentu IV naczelnik jego Wydziału II płk Władysław Kossakowski rozkazał aktywne rozpoznanie i systematyczne informowanie podporządkowanej sobie jednostki o działalności DA w terenie<sup>24</sup>.

Kilka miesięcy później, 9 marca 1968 r. resort uznał, że rozpoznanie działalności i zamierzeń hierarchii na polu DA wskazywało na tendencję do rozszerzenia zasięgu działalności tych instytucji poprzez rozwój indywidualnych sposobów docierania do młodzieży, organizowania spotkań i dyskusji, udzielania świadczeń finansowych i pomocy studentom w znajdowaniu mieszkań itd. Odnotowano wyznaczanie do pracy wśród studentów księży dobrze wykształconych oraz podejmowanie przez Kościół badań postaw młodzieży zmierzających do wypracowywania skuteczniejszych form działalności DA<sup>25</sup>.

Wzrost znaczenia duszpasterstwa św. Anny<sup>26</sup> spowodował, że pod koniec lat 60. jego inwigilacja była jednym z najważniejszych elemen-

<sup>21</sup> Ibidem.

<sup>22</sup> AIPN, 01283/330, Informacja Komendy MO m.st. Warszawy o działalności duchowieństwa w ramach DA, tajne, Warszawa, 19 X 1967 r., bp.

<sup>23</sup> Ibidem.

<sup>24</sup> AIPN, 01283/330, Pismo naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW płk Władysława Kossakowskiego do KWMO w sprawie aktywnego rozpracowania DA, tajne, Warszawa, 11 XI 1967 r., bp.

<sup>25</sup> AIPN, 01283/332, Informacja dyrektora płk Stanisława Morawskiego o organizacji DA, tajne, Warszawa, 9 III 1968 r., bp.

<sup>26</sup> DA św. Anny, obok rozwinięcia wielu nowych form ewangelizacji, zajęło centralne miejsce wśród warszawskich duszpasterstw. Kościół był Centralnym Ośrodkiem DA

tów pracy Wydziału IV Komendy Stołecznej (KS) MO<sup>27</sup>. W tym samym okresie nierozpoznani jak dotąd z imienia i nazwiska TW „Jurek”, „Marian” i „Robert” systematycznie dostarczali informacji z posiedzeń KEDA oraz kontrolowali przebieg konserwatoriów zarówno w DA św. Anny, jak i w innych ważniejszych ośrodkach parafialnych. Przez „Mariana” SB wpływała ponadto na tematykę spotkań ze studentami, ograniczając je do zagadnień wyłącznie religijnych. Dzięki temu nie odnotowano, by problematyka konwersatoriów w DA dotyczyła polityki<sup>28</sup>.

15 lutego 1971 r. odbyło się posiedzenie kierownictwa MSW, na którym omówiono problem pracy Kościoła wśród młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem DA. Spotkanie to miało najpewniej związek z poczuciem zagrożenia władz wynikającym ze stale rosnącego znaczenia tej formy ewangelizacji (zwłaszcza po Soborze Watykańskim II w latach 1962-1965), aktywizacją środowisk studenckich na fali Marca 1968 r., wreszcie z obecnością w strukturach DA osób wrogich wobec porządku ustrojowego PRL, czego jaskrawym przykładem byli członkowie organizacji „Ruch”. Podczas posiedzenia płk Stanisław Morawski podkreślał przywiązywanie przez hierarchię wagi do omawianego tematu, wyrażające się w wyznaczeniu na ten obszar posługi duszpasterskiej specjalnie dobranej kadry księży stosujących nowoczesne metody pracy z młodzieżą. Zdaniem dyrektora Departamentu IV zmierzało to do wychowania elity stanowiącej „przyszłość Kościoła”. Morawski wskazał na wagę problemu DA, uznał tę instytucję za politycznie szkodliwą, która oddziałuje na środowiska młodzieżowe i generuje nastroje opozycyjne<sup>29</sup>.

Z kolei zastępca dyrektora Departamentu III płk Józef Pielasa wskazał, że jego pion aktywnie włączył się do rozpracowania DA od połowy 1969 r., we wrześniu 1970 r. przeprowadzono naradę kierowników grup IV Wydziałów III KWMO, opracowano też wspólnie z Departamentem IV dalsze wytyczne do inwigilacji DA. Pielasa zgodził się z postulatem podziału kompetencji między Departamentem IV (inwigilacja duszpasterzy akademickich), a Departamentem III (inwigilacja osób świeckich, a zwłaszcza kadry naukowej wyższych uczelni).

i oprócz zwykłej pracy duszpasterskiej stał się centrum koordynującym pracę DA w archidiecezji. Zob. M. S z u m o w s k i, *Duszpasterstwo...*, s. 99-101, 116 i n.

<sup>27</sup> AIPN, 01041/10, Sprawozdanie Wydziału IV KS MO w Warszawie za 1969 r. sporządzone przez ppłk. J. Kwila, tajne, Warszawa, 10 I 1970 r., bp.

<sup>28</sup> Ibidem, bp.

<sup>29</sup> AIPN, 01283/332, Notatka z posiedzenia kierownictwa MSW poświęconego DA (Warszawa, 15 II 1971 r.), tajne, bp.

W związku z rozbudową DA postulował pilne operacyjne zabezpieczenie nowo powstałych jego ośrodków. Poinformował, że Departament III zainteresował tym problemem kierownictwo organizacji młodzieżowych i Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (MOSW)<sup>30</sup>.

Podzielono pogląd o narastającym problemie „niekorzystnych politycznie zjawisk” występujących w szybko rozwijającym się DA. W związku z tym postulowano m.in. skoncentrowanie wysiłków Departamentów III i IV, zgodnie z zaproponowanym podziałem zakresu ich kompetencji w odniesieniu do DA; skupienie większej uwagi na kadrze oraz członkach DA; nasilenie inwigilacji poszczególnych ośrodków DA w celu ustalania planów i metod ich działania; podkreślono na koniec potrzebę sukcesywnego informowania instancji partyjnych, kierownictwa zainteresowanych organizacji społeczno-politycznych oraz MOSW o zakresie pracy i działalności DA<sup>31</sup>.

Posiedzenie kierownictwa MSW podsumował płk Franciszek Szlachcic, który pozytywnie oceniając rozpoznanie zagadnienia DA przez resort, wskazał zarazem na niewspółmierność postulatów, wniosków i zadań w odniesieniu do omawianego problemu. Minister spraw wewnętrznych podkreślił, że opozycja polityczno-społeczna będzie wyrastała na bazie działalności Kościoła. Dlatego władze potrzebowały skutecznego programu pracy polityczno-operacyjnej. Zasadniczym zadaniem resortu było więc opracowanie kompleksowej koncepcji działania wymierzonej w DA, która miała obejmować MSW jako centralę, jednostki terenowe oraz inne instytucje i organizacje społeczno-polityczne. Istniała też potrzeba przystąpienia do badań naukowych nad problemem duszpasterstwa oraz skuteczności działań SB na tym polu<sup>32</sup>. Decydującą rolę w inwigilacji DA miał odtąd pełnić wyłącznie Departament IV, który jednak we współpracy z Departamentem III opracowywał jej koncepcje, program i zadania<sup>33</sup>.

<sup>30</sup> Ibidem.

<sup>31</sup> Ibidem.

<sup>32</sup> Owocem tego postulatu było m.in. obszernie opracowanie Janusza Langnera i Józefa Wrony „Duszpasterstwo akademickie w Polsce”, które ukazało się w V 1976 r. w Instytucie Kryminalistyki i Kryminologii Akademii Spraw Wewnętrznych. Praca była wynikiem pracy ankietatorów ASW, którzy podczas letnich praktyk studenckich w l. 1973-1975 przeprowadzili badania na temat DA. Konsultacji merytorycznej udzielali im naczelnicy Wydziału IV Departamentu III oraz Wydziału V Departamentu IV. Ankieterzy korzystali też z pomocy funkcjonariuszy wydziałów III i IV KW MO. Zob. AIPN, 01521/1372, t. 1, J. L a n g n e r, J. W r o n a, *Duszpasterstwo akademickie w Polsce*, Warszawa 1976.

<sup>33</sup> AIPN, 01283/332, Notatka z posiedzenia kierownictwa MSW poświęconego DA (Warszawa, 15 II 1971 r.), tajne, bp.

W informacji na temat planów pracy Wydziału V Departamentu IV na l. 1972-1973 odnotowano znaczną współpracę zakonów w pracy z osobami świeckimi w ramach wyspecjalizowanego duszpasterstwa środowiskowego, szczególnie wśród młodzieży, studentów i inteligencji. Zwrócono też uwagę na DA, które, jak oceniano, miało na celu „korzystne dla Kościoła formowanie młodzieży oraz współpracę z kadrą naukową uczelni świeckich”<sup>34</sup>. W celu ograniczenia jego aktywności postanowiono wytypować kandydatów na TW, uwzględniając znaczną rotację kadrową w zakonach i przyjmując za podstawę potrzebę umocnienia się operacyjnego m.in. wśród DA. Zadaniem każdego funkcjonariusza Wydziału V było wytypowanie do 30 lipca 1972 r. kandydatów na TW, a także udzielenie w tym zakresie pomocy jednostkom terenowym<sup>35</sup>.

29 marca 1972 r. dyrektor Departamentu IV płk Zenon Goroński i dyrektor Departamentu III płk Stanisław Morawski opracowali wytyczne do działań resortu wobec DA. Z perspektywy SB duchowieństwo traktowało posługę duszpasterską wśród studentów jako jedną z podstawowych form umacniania swoich wpływów w społeczeństwie. Stosowano przy tym „atrakcyjne formy”, które w połączeniu z dobranymi treściami tworzyły „klimat jedności organizacyjnej, swoistej opozycji ideologicznej i «konspiracji»”<sup>36</sup>.

Analiza form i kierunków aktywności księży wskazywała, że DA będzie przez dłuższy czas „bazą wyrastania kadry działaczy prawicy społecznej”. Aktywność Kościoła na tym polu nakazywała potraktować duszpasterstwo jako jeden z ważnych problemów pracy SB. Stąd za konieczne uznano nasilenie działań zmierzających do: osłabienia aktywności i ograniczania wpływów Kościoła w środowisku objętym działalnością duszpasterstwa; zwalczania przejawów kontestowania polityki PRL; inspirowania propaństwowych treści w pracy DA; in-

<sup>34</sup> Informacja naczelnika Wydziału V Departamentu V MSW płk Stanisława Mozala na temat planów pracy polityczno-operacyjnej Wydziału V Departamentu IV MSW na l. 1972-1973, Warszawa, 22 III 1972 r., tajne [w:] *Plany pracy Departamentu IV MSW na lata 1972-1979*, wstęp P. Tomasiak, opr. M. Bielaszko, A.K. Piekarska, P. Tomasiak, C. Wilanowski, Warszawa 2007, s. 46.

<sup>35</sup> Ibidem, s. 48.

<sup>36</sup> Informacja dyrektora Departamentu IV MSW płk. Zenona Gorońskiego i dyrektora Departamentu III MSW płk. Stanisława Morawskiego na temat zadań SB w operacyjnym rozpracowaniu duszpasterstwa akademickiego, Warszawa, 29 III 1972, tajne [w:] *Plany pracy...*, s. 56.

formowania czynników polityczno-administracyjnych o kierunkach jego aktywności<sup>37</sup>.

Realizacja tych celów stawiała przed resortem konieczność aktywnego prowadzenia działań operacyjnych. Uznano, że podstawowym zadaniem wydziałów III i IV KWMO była rozbudowa sieci TW i KO w ośrodkach i agendach DA gwarantująca prawidłową realizację zadań. Przy rozbudowie agentury należało się kierować zasadą, że w każdym ośrodku inwigilacja obejmuje zarówno młodzież, starsze osoby świeckie, jak i samych duszpasterzy.

Zakładając, że posiadanie pełnego i wszechstronnego rozpoznania jest niezbędne do podejmowania skutecznych działań operacyjno-politycznych SB miała dążyć do ustalania: 1) kierunków, form i metod działania struktur Kościoła zajmujących się organizacją i programowaniem DA); 2) postaw księży i aktywnych osób świeckich oraz ich wpływu na młodzież i środowiska akademickie; 3) tematyki odczytów i dyskusji prowadzonych w DA oraz ich uczestników; 4) przedmiotu i wyników badań socjologicznych prowadzonych przez duchowieństwo w środowiskach objętych działalnością DA; 5) świeckich aktywistów pochodzących z grona kadry naukowo-dydaktycznej, studentów oraz członków organizacji i stowarzyszeń katolickich, stopnia autorytetu jakim cieszyli się wśród młodzieży oraz zakresu oddziaływania na nią; 6) powiązań duchowieństwa i członków DA z osobami znanymi SB z działalności opozycyjnej, a także osobami i ośrodkami zagranicznymi; 7) organizatorów i uczestników różnych akcji prowadzonych w ramach duszpasterstwa, m.in. obozów i wycieczek turystyczno-oświatowych, pielgrzymek do miejsc kultu religijnego, konwersatoriów, działalności klubowej itp. oraz ich treści merytorycznej; 8) form oddziaływania duszpasterstwa na organizacje młodzieżowe, akademickie, kulturalno-oświatowe (np. Towarzystwo Wiedzy Powszechnej) i turystyczne (Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze) oraz zakresu jego wpływów wśród członków tych organizacji.

W warunkach uzasadnionych z punktu widzenia polityczno-operacyjnego SB winna ponadto stosować przedsięwzięcia specjalne zmierzające do: 1) dezintegracji środowiska DA; 2) kompromitowania działaczy duchownych i świeckich; 3) podrywania zaufania młodzieży do stosowanych środków, form, metod i kierunków działania duszpasterstwa. Każdorazowe podejmowanie takich działań przez wydziały III

<sup>37</sup> Ibidem.

i IV miało być skoordynowane, skonsultowane i zaaprobowane odpowiednio przez Departament III i IV<sup>38</sup>.

W oparciu o prowadzone rozpoznanie, w sytuacjach uzasadnionych z punktu widzenia prawnego, politycznego i operacyjnego, SB winna prowadzić działania ukierunkowane na: 1) podejmowanie rozmów z przełożonymi duszpasterzy akademickich w celu omawiania problemów interesujących władze administracyjne oraz sugerowanie odsuwania od pracy w duszpasterstwie osób reprezentujących negatywny stosunek do polityki PRL, bądź tych, które ze względu na przeszłość lub postawę etyczno-moralną nie powinny pracować z młodzieżą; 2) prowadzenie rozmów z aktywnym duchownym i świeckim, których celem będzie eliminowanie z pracy duszpasterstwa form i metod niezgodnych z przepisami prawa oraz inspirowanie podejmowania w pracy z młodzieżą „pozytywnych treści społeczno-wychowawczych”; 3) inspirowanie rozmów przez przedstawicieli władz polityczno-administracyjnych i młodzieżowych z aktywnym duszpasterstwem wywodzącym się z kadry dydaktyczno-naukowej oraz organizacji młodzieżowych i studenckich; 4) niedopuszczanie do awansu kadry dydaktyczno-naukowej aktywnie działającej w duszpasterstwie; 5) niedopuszczanie do korzystania przez duszpasterstwo z rzeczowych środków należących do organizacji młodzieżowych i studenckich; 6) sugerowanie organizacjom młodzieżowym działającym w środowiskach akademickich i władzom zainteresowanych uczelni wypracowania takich programów polityczno-wychowawczych i pedagogicznych akcji letnich (obozy, spływy, rajdy itp.) organizowanych dla studentów i młodzieży szkół średnich, które swoją atrakcyjnością przyczyniłyby się do obniżania popularności programów podobnych akcji prowadzonych przez duszpasterstwa; 7) korzystanie ze środków karno-administracyjnych w przypadkach nieprzestrzegania przez duszpasterzy i studentów z DA przepisów prawnych (prawo o stowarzyszeniach, zgromadzeniach, zbiórek publicznych, cenzury itp.)<sup>39</sup>.

Polecono ponadto informować na bieżąco zainteresowane czynniki polityczno-administracyjne o działalności DA, a przede wszystkim o: organizacyjnych i programowych koncepcjach Kościoła w zakresie pracy z młodzieżą; kierunkach, formach i treściach pracy terenowych ośrodków duszpasterstwa; zakresie oddziaływania i wpływu DA na środowiska akademickie; próbach podejmowania działalności nie-

<sup>38</sup> Ibidem, s. 57.

<sup>39</sup> Ibidem, s. 58.

zgodnej z przepisami prawa; wynikach „działań profilaktycznych” podejmowanych przez resort<sup>40</sup>.

Ponieważ DA obejmowało środowiska pozostające w zainteresowaniu operacyjnym dwóch pionów SB, rozpoznanie jego aktywności organizowano także na dwóch płaszczyznach: 1) w stosunku do duszpasterzy i członków organizacji oraz stowarzyszeń katolickich zaangażowanych w działalność DA (pion IV, a w ministerstwie Wydziały I i V Departamentu IV); 2) kadry dydaktyczno-naukowej i młodzieży (pion III, a w ministerstwie Wydział IV Departamentu III). Zgodnie z wytycznymi Kolegium MSW z 15 lutego 1971 r. rola „pionu wyznaniowego” w całościowym rozpoznaniu Kościoła była jednak wiodąca w stosunku do pozostałych pionów SB.

Do efektywnego rozpracowania DA Departamenty IV i III obowiązywało ściśle współdziałanie i koordynacja. Ten pierwszy przekazywał wszelkie zdobyte dane dotyczące osób duchownych, członków organizacji i stowarzyszeń katolickich, rozbudowy organizacyjnej ośrodków DA, stosowanych form i realizowanych merytorycznych treści w DA itp. Z kolei Departament III przekazywał informacje o kadrze dydaktyczno-naukowej, studentach, absolwentach szkół średnich i pomaturalnych, członkach organizacji młodzieżowych i akademickich oraz stowarzyszeń oświatowo-turystycznych. Podejmowano ponadto wspólne przedsięwzięcia zmierzające do: 1) rozpoznania działaczy świeckich i duchownych, zasięgu prowadzenia działalności klubowej, turystyczno-obozowej, pielgrzymkowej itp. oraz wspólnego uzgadniania kierunków profilaktycznego działania DA; 2) wspólnego opracowywania informacji dla czynników polityczno-administracyjnych; 3) omawiania z naczelnikami wydziałów III i IV KWMO wyników kontroli ich struktur pionowych; 4) organizowania wspólnych okresowych narad pionów III i IV na szczeblu departamentów w MSW i wydziałów w KWMO.

Wydziały III i IV KWMO, realizujące zadania wobec DA, zobowiązano do współdziałania i szerszego korzystania z możliwości operacyjnych i kompetencji wydziałów Prewencji Ogólnej Służby MO w zakresie zlecenia zadań, prowadzenia rozpoznania i kontroli obozów, wycieczek, grup wędrownych itp. prowadzonych przez DA, współpracy z urzędami i wydziałami spraw wewnętrznych oraz wydziałami wyznań PRN w zakresie ustalania działań profilaktycznych i realizacji polityki karno-administracyjnej na tym polu<sup>41</sup>.

<sup>40</sup> Ibidem.

<sup>41</sup> Ibidem, s. 59.

Aktywizacji środowiska akademickiego poświęcono naradę szefów resortu (17-21 kwietnia 1972 r.). Referat podstawowy wygłosił zastępca dyrektora Departamentu III płk Pielasa, który zaliczył duszpasterzy akademickich do „grupy wywołującej ferment wśród studentów”. Specjalnie opracowanie zadania dla resortu zakładały: stałe rozpracowanie operacyjne osób, które celowo „zohydzają” w środowiskach studenckich stosunki społeczno-polityczne w PRL; bieżące śledzenie zajęć z nauk politycznych; przekazywanie komitetom partyjnym informacji o niewłaściwych tekstach, zachowaniach studentów lub wykładowców; przygotowywanie agentów do pracy w środowiskach akademickich, zwłaszcza w DA; utrudnianie działalności duszpasterstwu oraz opozycjonistom; zbieranie materiałów świadczących o „zachłanności karierowiczowskiej poszczególnych pracowników naukowych uczelni”; wykorzystywanie ich do krytykowania, względnie ośmieszania opozycjonistów<sup>42</sup>.

Zakres pracy operacyjnej wobec DA określiły Departamenty III i IV w „Kierunkach i zadaniach SB po zagadnieniu DA”. Przesłano je do wiadomości i realizacji zastępcom komendantów wojewódzkich MO do spraw SB 27 kwietnia 1972 r. W dokumencie tym założono rozpoznawanie działalności DA przez wspomniane wyżej pionierzy z tym, że działalność duszpasterzy i członków organizacji oraz stowarzyszeń katolickich zaangażowanych w DA – przez Departament IV, a w centrali Wydział V i I Departamentu IV. Działalność w DA kadry dydaktyczno-naukowej i młodzieży – przez pionier III, a w centrali Wydział IV Departamentu III<sup>43</sup>.

6 listopada 1972 r. płk Zenon Goroński przesłał dyrektorowi Departamentu II gen. Mikołajowi Krupskiemu opracowany przez Departament IV referat dotyczący założeń i działalności Kościoła w Polsce wobec młodzieży. Wiele miejsca w tej analizie zajął stosunek hierarchii do zagadnienia młodzieży akademickiej i DA<sup>44</sup>. W uwagach końco-

<sup>42</sup> K. Jarkiewicz, *Manifestacja sprzeciwu duszpasterstw akademickich Krakowa w latach 1945-1989. Działania organów bezpieczeństwa wobec duszpasterstw* [w:] *Młodzież w oporze społecznym 1944-1989*, red. M. K a ł a, L. K a m i ń s k i, Wrocław 2002, s. 114.

<sup>43</sup> AIPN, 1585/10775, Sprawozdanie kierownika Głównego Inspektoratu Ministra Spraw Wewnętrznych gen. Mikołaja Krupskiego z kontroli stanu operacyjnego rozpoznania duszpasterstwa akademickiego i powiązanych z nim grup opozycyjnych, tajne specjalnego znaczenia, Warszawa, 28 IV 1978 r., k. 2-3.

<sup>44</sup> AIPN, 0665/233, Opracowany przez Departament IV MSW referat dotyczący założeń i działalności Kościoła w Polsce wobec młodzieży, tajne, Warszawa, 6 XI 1972 r., k. 10-16.

wych, w charakterystycznym żargonie służb specjalnych, zauważono, że „Analiza zamierzeń koncepcyjno-organizacyjnych i planów działalności hierarchii na najbliższe lata wskazuje, że występować będzie dalsze przesunięcie tych działań na płaszczyznę ideologiczno-społeczną, a nakierunkowane [sic!] one będą głównie na młodzież”<sup>45</sup>. Przewidywano specjalizację duchowieństwa i rozwijanie przez niego działalności elitarniej, obejmującej m.in. studentów. „Ten kierunek działań – konstataowano – utrzymany będzie jako wąska specjalizacja, ale dająca Kościołowi zaplecze awangardowe”<sup>46</sup>.

Przewidywano, że zwalczanie „zagrożeń ideologicznych Kościoła na odcinku młodzieżowym” wymagało szczegółowego rozważenia i ukierunkowania; w związku z tym konieczne były: skoordynowane i szerokie działanie wszystkich instytucji wychowawczych nad kształtowaniem „socjalistycznej etyki zasad” młodzieży, wskazywaniem jej „właściwego” sensu i celów życiowych, wreszcie doskonalenia osobowości. Zakładano, że działalność wszystkich organizacji i agend kulturalno-wychowawczych, sportowych i innych będzie zmierzała do zagospodarowania wolnego czasu młodzieży, pobudzania jej do rozwoju zainteresowań, kształtowania potrzeb kulturalnych i estetycznych, wyrabiania potrzeb sięgania po wartości wyższego rzędu<sup>47</sup>.

Mimo starań, aparat policyjny nie był w stanie zahamować rozwoju DA. Według danych SB, w latach 1962-1974 duszpasterstwa rozbudowały liczbę swoich ośrodków z 17 do 220<sup>48</sup>. We wrześniu 1974 r. zauważono, że w dalszym ciągu typowano do tej działalności księży o największej dynamice i umiejętnościach organizatorskich, co więcej, stale podnoszono ich kwalifikacje duszpasterskie. Resort oceniał, że metody działalności DA były wysoce szkodliwe ideologicznie i politycznie<sup>49</sup>.

Te alarmistyczne informacje zmobilizowały resort do kontrakcji. 2 grudnia 1974 r. zebrało się kolegium MSW poświęcone „walce o młodzież”. Poważny niepokój funkcjonariuszy budził stały rozwój DA. Aby go ograniczyć gen. Mirosław Milewski proponował: opracowanie „właściwej polityki stypendialnej”; selekcję kandydatów na studia (głównie prawo, pedagogikę, filozofię, nauki polityczne i społeczne) prowadzoną w oparciu o ich postawę polityczną – odpowiednią z punk-

<sup>45</sup> Ibidem, k. 25.

<sup>46</sup> Ibidem.

<sup>47</sup> Ibidem, k. 27.

<sup>48</sup> Opracowanie MSW o próbach wykorzystywania Kościoła rzymskokatolickiego przez ośrodki dywersji ideologicznej i politycznej z IX 1974 r. [w:] *Tajne dokumenty...*, s. 414.

<sup>49</sup> Ibidem.



tu widzenia władz; niedopuszczanie do przyjmowania na wspomniane kierunki osób wrogich komunizmowi; wreszcie zweryfikowanie ich kadry dydaktyczno-naukowej pod kątem politycznym<sup>50</sup>.

12 stycznia 1976 r. naczelnik Wydziału V Departamentu IV płk Stanisław Mozal opracował plan pracy podległej sobie jednostki na l. 1976-1977. Jej funkcjonariusze mieli organizować i rozwijać pracę operacyjno-polityczną ukierunkowaną m.in. na: kontrolę właściwej realizacji przez Wydziały IV KWMO podstawowych kierunków ich pracy; koordynację działań prowadzonych przez te jednostki w ramach rozpracowań na poszczególne zakony i DA; organizowanie pomocy tym jednostkom w rozwiązywaniu bardziej złożonych problemów pracy operacyjnej.

Mozal uznał, że Wydział V będzie prowadził rozpoznanie operacyjne działalności zgromadzeń zakonnych przez zabezpieczenie posiadzeń KEDA techniką operacyjną i siecią agenturalną (TW „Bocian”, „Przemysław” i „Szarotka”). Odpowiedzialność za tę akcję spoczywała na mjr Józefie Chojnackim<sup>51</sup>. W odniesieniu do DA przewidywano ponadto rozpoznanie przygotowań i przebiegu majowych pielgrzymek na Jasną Górę i warszawskiej pielgrzymki pieszej organizowanej w sierpniu 1976 i 1977 r.<sup>52</sup>

Między listopadem 1977 r. a styczniem 1978 r. Główny Inspektorat Ministra Spraw Wewnętrznych zbadał stan rozpoznania DA i jego powiązań z działalnością opozycyjną w l. 1976-1977 (do 1 października 1977 r.) w Wydziałach III i IV KWMO w Częstochowie, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu<sup>53</sup>. W poświęconym wynikom tej kontroli opracowaniu gen. Krupski stwierdził m.in., że wszystkie wymienione KWMO drogą operacyjną i poprzez inspirację innych organów władzy i administracji państwowej prowadziły działania zmierzające do dezintegracji DA i „elementów opozycyjnych” oraz neutralizacji niektórych osób zaangażo-

<sup>50</sup> H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL...*, s. 376.

<sup>51</sup> Informacja naczelnika Wydziału V Departamentu IV MSW płk Stanisława Mozala na temat planów pracy polityczno-operacyjnej Wydziału V Departamentu IV MSW na l. 1976-1977, tajne specjalnego znaczenia, Warszawa, 12 I 1976 r. [w:] *Plany pracy...*, s. 201.

<sup>52</sup> Ibidem.

<sup>53</sup> AIPN, 1585/10775, Sprawozdanie kierownika Głównego Inspektoratu Ministra Spraw Wewnętrznych gen. bryg. Mikołaja Krupskiego z kontroli stanu operacyjnego rozpoznania duszpasterstwa akademickiego i powiązanych z nim grup opozycyjnych, tajne specjalnego znaczenia, Warszawa, 28 IV 1978 r., k. 2 i n.

wanych w ich działalności. Służyły temu m.in. „rozmowy ostrzegawcze” z duszpasterzami akademickimi prowadzone albo przez funkcjonariuszy SB, albo za pośrednictwem pracowników WdsW. Wykorzystywano ponadto TW wśród księży związanych z działalnością DA w celu wywarcia w tym środowisku nacisku, aby działalność duszpasterstw ograniczała się wyłącznie do spraw religijnych. Na uczelniach lub w miejscach pracy osłabiano pozycję członków DA lub zniechęcano ich do aktywności w duszpasterstwie. Poprzez propagowanie spreparowanych opinii o duszpasterzach, aktywistach DA i działaczach opozycji wywoływano dysonanse w tym środowisku i stwarzano atmosferę wzajemnej nieufności<sup>54</sup>.

Działania SB miały jednak ograniczony i raczej doraźny, a nie długofalowy wpływ na DA. Jego skutki sprowadzały się do okresowego ograniczania wrogiej aktywności niektórych duszpasterzy akademickich i aktywistów DA oraz dezorganizacji niektórych działań tej instytucji (np. zmniejszania frekwencji na ich spotkaniach, ograniczania kolportażu materiałów). Ponadto oddziaływanie na postawę duszpasterzy akademickich w tych DA, które nie rozwijały aktywnej, opozycyjnej działalności przyczyniało się do utrzymania w nich tej korzystnej z punktu widzenia władz tendencji<sup>55</sup>.

Na polu inwigilacji duszpasterstwa planowano generalnie zacieśnienie współdziałania Departamentów III i IV w zakresie programowania pracy operacyjnej i ukierunkowania działań KWMO – w szczególności ich wydziałów III i IV. Miało się to odbywać poprzez zobowiązanie ich do systematycznego wspólnego planowania pracy operacyjnej w oparciu o rozpoznanie operacyjne dokonane w obydwu wydziałach i z uwzględnieniem wzajemnych możliwości operacyjnych oraz wymianę istotnych informacji i skoordynowane działania rozpoznawcze i dezintegracyjne. Na tym ostatnim polu należało poszerzyć okresową penetrację ośrodków DA i pogłębić ich rozpoznanie, koncentrując się na: rozpoznaniu postawy i inicjatyw duszpasterzy akademickich; ustaleniu personaliów i bardziej szczegółowych danych o aktywnych członkach DA; kontroli imprez duszpasterstw, w których uczestniczyły osoby znane z wrogich wobec państwa postaw; wyjaśnianiu sygnałów o próbach tworzenia grup nieformalnych i wykraczania poza działalność statutową DA; rozpoznawaniu powiązań duszpasterzy akademickich i uczestników DA z działalnością opozycyjną.

<sup>54</sup> Ibidem, k. 15.

<sup>55</sup> Ibidem, k. 15-16.

Krupski postulował zintensyfikowanie werbunku TW, zapewniając bardziej celowy dobór kandydatów i właściwe rozmieszczenie pozyskanych osobowych źródeł informacji. Działania takie należało prowadzić wśród: księży mających możliwości rozpoznawania „ogniów dyspozycyjnych” DA oraz kontroli spotkań duszpasterzy akademickich i oddziaływania na ich postawę; kandydatów na studia i studentów pierwszych lat studiów posiadających perspektywę włączania się do DA stanowiących największe zagrożenie; członków DA, którzy mieli istotny udział w imprezach organizowanych przez duszpasterstwa.

Inwigilacji duszpasterstw miało wreszcie służyć uporządkowanie sposobów dokumentowania pracy operacyjnej, w szczególności w ramach spraw obiektowych i dokumentacji dotyczącej zabezpieczenia pielgrzymek do Częstochowy<sup>56</sup>.

W planie pracy operacyjnej Wydziału V Departamentu IV na l. 1978-1979 poświęcono wiele miejsca neutralizacji DA. Zgodnie z nim zakładano rozpoznawanie „szkodliwej politycznie i społecznie” działalności duszpasterstwa, zakonów i osób wywodzących się z tych środowisk. Ograniczanie jej oraz niedopuszczanie do wykorzystywania przez środowiska opozycyjne bazy materialnej i osobowej zakonów i DA oraz uzyskania przez nie moralnego poparcia Kościoła do rozwijania działań opozycyjnych<sup>57</sup>.

Działania operacyjno-rozpoznawcze SB stanowiące podstawę do oceny sytuacji i podejmowania „odpowiednich przedsięwzięć” miały się koncentrować na rozpoznawaniu inicjatyw i działań zakonów w umacnianiu wpływów Kościoła na polu ideologicznym, szczególnie wśród studentów; w odniesieniu do DA dotyczyło to: 1) inicjatyw, form i metod działania duszpasterzy akademickich, charakteru ich powiązań z opozycją polityczną; 2) programów i treści przekazywanych młodzieży, a dotyczących sytuacji społecznej, politycznej ekonomicznej kraju, składu personalnego istniejących i tworzonych grup nieformalnych i półkonspiracyjnych; 3) inicjatyw i stopnia ich realizacji w przedmiocie współdziałania DA z młodzieżą akademicką krajów bloku wschodniego, form, metod i zakresu udzielanej im pomocy; 4) przypadków udostępniania przedstawicielom grup opozycyjnych bazy materialnej, technicznej i lokalowej będącej w dyspozycji DA dla ich celów oraz anga-

<sup>56</sup> Ibidem, k. 16-17.

<sup>57</sup> Informacja naczelnika Wydziału V Departamentu IV MSW ppłk. Stanisława Ostapińskiego na temat planów pracy Wydziału V Departamentu IV MSW na l. 1978-1979, tajne specjalnego znaczenia, Warszawa, 30 I 1978 r. [w:] *Plany pracy...*, s. 295.

żowania młodzieży z DA do współdziałania z nimi; 5) inicjatyw oraz zakresu ich realizacji w przedmiocie współdziałania DA z podobnymi ośrodkami czy grupami na Zachodzie; 6) planów, zamierzeń i przebiegu imprez masowych organizowanych przez DA oraz spotkań o charakterze zamkniętym (obozy, rekolekcje, pielgrzymki, sympozja itp.). Działania rozpoznawcze miały ponadto zmierzać do ustalenia osób wpływowych oraz mających perspektywę objęcia stanowisk kierowniczych we władzach zakonnych, ważnych ogniwach Kościoła lub DA<sup>58</sup>.

W zakresie rozpoznawania działalności DA, zakonów i poszczególnych osób z tych środowisk oraz neutralizowania ich antypaństwowej działalności planowano m.in. inwigilować agenturą oraz techniką operacyjną obrady kierownictwa zakonów i DA w celu uzyskiwania programów, wytycznych i koncepcji ich pracy. Odpowiedzialnymi za te działania byli TW: „Henryk”, „Konsul”, „Stanisław”, „Stanisławski”, „Stefan” i „Zabytek”. Nadzorować ich miał mjr Wacław Głowacki oraz wydziały IV KWMO w Katowicach, Kielcach, Krakowie i Ostrołęce<sup>59</sup>.

Należało m.in. szczególnie inwigilować cztery posiedzenia KEDA i Kolegia DA planowane na l. 1978 i 1979 poprzez TW „Bociana”, „Eryka” i „Marka”. Odpowiedzialnymi za to byli ppłk Józef Chojnacki, kpt. Stanisław Luliński oraz Wydziały IV KWMO w Tarnobrzegu i Wrocławiu.

Postanowiono też organizować operacyjne i techniczne „zabezpieczenie” masowych imprez DA stanowiących w l. 1978 i 1979 potencjalne zagrożenie porządku publicznego, w tym majowe i sierpniowe pielgrzymki do Częstochowy, a zwłaszcza warszawską tzw. siedemnastkę. Inwigilacja miała też objąć imprezy organizowane przez duszpasterzy akademickich znanych z wrogich postaw<sup>60</sup>. Istotne było też zabezpieczenie dopływu informacji o docieraniu, powiązaniach i ewentualnych inicjatywach działaczy grup opozycyjnych w stosunku do ośrodków DA. Należało zabezpieczać operacyjnie przebieg imprez organizowanych na terenie duszpasterstw przez „elementy opozycyjne”. Polecono także prowadzenie kontroli operacyjnej związków DA z podobnymi instytucjami lub grupami za granicą. Należało tu zwłaszcza przeciwdziałać koncepcjom abpa Henryka Gulbinowicza zmierzającym do rozwijania działalności duszpasterstw w Czechosłowacji, NRD i na

<sup>58</sup> Ibidem, s. 296.

<sup>59</sup> Ibidem, s. 297.

<sup>60</sup> Ibidem, s. 297-298.

Węgrzech. Istotne było ukierunkowywanie, koordynowanie i kontrolowanie rozpracowania tych ośrodków DA, w których ujawniono działalność opozycyjną lub ich związki ze środowiskiem opozycji, np. z Komitetem Obrony Robotników lub Ruchem Obrony Praw Człowieka i Obywatela (nie wymieniono tu DA św. Anny). Wszystkie wymienione wyżej działania koordynowali ppor. Włodzimierz Dubielis i kpt. Luliński<sup>61</sup>. Odpowiedzialność za kontrolę kontaktów duszpasterstw z zagranicą spoczywała ponadto na zainteresowanych tym wydziałach IV.

Polecono także prowadzić systematyczne rozmowy z prowincjałami, diecezjalnymi duszpasterzami akademickimi, przełożonymi domów zakonnych i innymi wpływowymi osobami w Kościele w celu eliminowania w pracy podległych im duszpasterzy akademickich „wrogiej i politycznie szkodliwej działalności”. Należało ponadto wpływać na obsadzanie kadr DA księżmi lojalnymi wobec władz państwowych. Odpowiedzialnymi za to byli: ppłk Józef Chojnacki, ppor. Włodzimierz Dubielis, mjr Wacław Głowacki, kpt. Stanisław Luliński, ppłk Emil Staniej i płk Stefan Turlej<sup>62</sup>.

W zakresie wzmocnienia i rozszerzenia potencjału agenturalnego postulowano, aby główny akcent położony został na pozyskiwanie i umiejscawianie Osobowych Źródeł Informacji (OZI) w kierowniczych i koncepcyjnych ogniwach zakonów, DA oraz w komórkach odpowiedzialnych za stan i poziom kadry zakonnej. W związku z tym planowano kontynuować opracowywanie i proces wiązania z SB 22 kandydatów na TW wytypowanych do pozyskania w latach poprzednich. Odpowiedzialność za to spadała na wszystkich pracowników operacyjnych wydziału<sup>63</sup>.

W tym samym dokumencie rozkazano podjąć rozmowy operacyjno-polityczne z ośmioma duszpasterzami akademickimi – członkami kierowniczych ogniw DA. Z tej liczby należało doprowadzić do pozyskania dwóch TW. Termin realizacji wyznaczono do końca 1979 r. Odpowiedzialni za to byli znów Dubielis i Luliński.

W oparciu o nadesłane ankiety z wydziałów IV należało dokonać oceny przydatności i zakresu możliwości sieci TW w zakonach i DA. Termin wykonania tego zadania wyznaczono na 28 lutego 1978 r., jego wykonaniem mieli się zająć wszyscy pracownicy operacyjni wydziału<sup>64</sup>.

<sup>61</sup> Ibidem, s. 298-299.

<sup>62</sup> Ibidem, s. 299.

<sup>63</sup> Ibidem, s. 300.

<sup>64</sup> Ibidem, s. 302.

W zakresie koordynacji, kontroli i świadczenia pomocy jednostkom terenowym zaplanowano, by spośród agentury wydziałów IV wytypować i objąć kontrolą Wydziału V Departamentu IV te jednostki sieci TW, które ze względu na pełnione funkcje w zakonach i Kościele posiadały możliwości realizowania zadań operacyjnych w obiektach zabezpieczonych bezpośrednio przez Wydział V. Należało wypracować wspólnie z zainteresowanymi wydziałami IV dla wytypowanych jednostek TW linię postępowania zapewniającą uzyskanie przez nie możliwości realizacji tego typu zadań. Wykonać to mieli wszyscy pracownicy operacyjni wydziału w zakresie prowadzonych spraw obiektowych.

W zabezpieczenie operacyjne imprez DA organizowanych przez duszpasterzy znanych z wrogiej postawy politycznej należało angażować zarówno sieć TW, jak i prowadzących ich funkcjonariuszy wydziałów IV KWMO. Koordynacja tych działań należała do Dubielisa i Lulińskiego<sup>65</sup>.

Postanowiono także, że po analizie stanu operacyjnego zabezpieczenia obiektów zakonnych i DA w poszczególnych województwach i ocenie uzyskanych wyników w ich zabezpieczeniu operacyjnym w l. 1978 i 1979 należało wzywać sukcesywnie do Wydziału V naczelników tych wydziałów, które nie poczyniły zadowalających postępów w pracy operacyjnej. W bezpośrednich rozmowach należało ustalić przyczyny tego stanu rzeczy i wytyczyć zadania zmierzające do poprawy dotychczasowego stanu. Zadania te mieli wykonać naczelnicy Wydziałów V do 30 kwietnia 1978 r.<sup>66</sup>

W zależności od potrzeb wynikających z rozwoju sytuacji operacyjno-politycznej i oceny stanu operacyjnego zabezpieczenia ośrodków DA przewidywano organizowanie narad kierownictw wydziałów IV poświęconych operacyjnemu „zabezpieczeniu” warszawskiej pielgrzymki pieszej do Częstochowy w maju 1978 i 1979 r. Inna narada miała zostać poświęcona omówieniu stanu pracy operacyjnej wobec DA i wytyczeniu dalszych zadań<sup>67</sup>.

W zakresie organizacji pracy wydziałów IV należało ponadto doprowadzić do wydzielenia grup pracowników operacyjnych do prowadzenia pracy wobec DA. Dotyczyło to m.in. Warszawy. Odpowie-

<sup>65</sup> Ibidem, s. 307.

<sup>66</sup> Ibidem, s. 308.

<sup>67</sup> Ibidem.

działność za to spadała na naczelnika właściwego wydziału. Termin realizacji wyznaczono do 30 kwietnia 1978 r.<sup>68</sup>

W opracowaniu dotyczącym głównych kierunków pracy polityczno-operacyjnej Departamentu IV i jego odpowiedników w terenie na l. 1978-1979 jego dyrektor gen. Konrad Straszewski zaplanował zdobycie tzw. informacji wyprzedzających o próbach oddziaływania na Kościół przez „ośrodki dywersyjne na Zachodzie oraz grupy rewizjonistyczno-antysocjalistyczne w kraju”. Resort miał skupić szczególną uwagę na DA<sup>69</sup>. W tym samym opracowaniu postanowiono nawiązać kontakt polityczno-operacyjny z ośmioma duszpasterzami akademickimi, członkami KEDA<sup>70</sup>. W obrębie działań organizacyjno-instruktażowych planowano przeprowadzenie narad naczelników wydziałów IV i zainteresowanych funkcjonariuszy w związku z przygotowaniem do objęcia kontrolą grupy 17 pieszej pielgrzymki warszawskiej do Częstochowy i w celu omówienia zadań związanych z rozpracowaniem DA<sup>71</sup>.

W związku z planowaną w czerwcu 1979 r. wizytą Jana Pawła II w Polsce dyrektor Departamentu IV wydał wytyczne dla wydziałów IV KWMO. Rozkazał m.in. zapewnić dopływ informacji ze środowisk z DA o zamiarach i planach związanych z wizytą oraz podejmować działania środkami operacyjnymi, maksymalnie ograniczając udział młodzieży w uroczystościach towarzyszących pielgrzymce<sup>72</sup>.

## 2. Represjonowanie duszpasterzy akademickich

Działania resortu bezpieczeństwa wobec DA były w istotnym, o ile nie w decydującym stopniu, wymierzone w ich duszpasterzy. Wynikało to w pewnej mierze z powojennej koncepcji, która czyniła z duchownego centralną postać duszpasterstwa, odpowiedzialną za jego funkcjonowanie. Aparat policyjny stosował wobec tych księży (podobnie zresztą jak i wobec innych osób duchownych) szeroki zakres działań – od sto-

<sup>68</sup> Ibidem, s. 309.

<sup>69</sup> Informacja dyrektora Departamentu IV MSW gen. bryg. Konrada Straszewskiego na temat planów pracy polityczno-operacyjnej Departamentu IV MSW na l. 1978-1979, tajne specjalnego znaczenia, Warszawa, 31 I 1978 r. [w:] *Plany pracy...*, s. 231.

<sup>70</sup> Ibidem, s. 233.

<sup>71</sup> Ibidem, s. 238.

<sup>72</sup> Wytyczne dyrektora Departamentu IV MSW dla wydziałów IV KWMO w związku z wizytą Jana Pawła II w Polsce 2-10 VI 1979 r. [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 543.

sunkowo łagodnych po represyjne. Wszystkie zmierzały albo do ograniczenia ich antypaństwowej aktywności, albo ubezwłasnowolnienia.

5 grudnia 1949 r. Departament V MBP wydał instrukcję w sprawie inwigilacji duszpasterzy akademickich<sup>73</sup>. Nakazano w niej, by jego wojewódzkie odpowiedniki – wydziały V umożliwiły swoim sekcjom IV dokładne zapoznanie się z wszelkimi materiałami obciążającymi tych księży. Kierownictwo wydziałów zobowiązano by do 1 stycznia 1950 r. przesłało raport o zebranych przez sekcje IV materiałach o księżach kierujących organizacjami młodzieżowymi z uwzględnieniem planów ich werbunków. W przypadku, gdy duchowni ci byli rozpracowywani i pozyskiwani do współpracy jednocześnie przez sekcje IV lub V, naczelnik wydziału V musiał rozstrzygać, która z nich powinna się zająć tym samodzielnie<sup>74</sup>.

W związku z manifestacją zorganizowaną przed kościołem św. Anny po rekolekcjach wielkopostnych 22 marca 1950 r. MBP aresztowało ks. rektora Władysława Padacza. Zastąpił go ks. Bogdan Jankowski. Padacza zwolniono 31 marca 1950 r.<sup>75</sup>

Poważniejsza ingerencja władz w działanie DA św. Anny nastąpiła po aresztowaniu prymasa Stefana Wyszyńskiego (25/26 września 1953 r.), kiedy zażądano zmiany na stanowisku rektora kościoła. Decyzję tę podjęto 15 czerwca 1954 r. podczas spotkania dyrektora UdsW Antoniego Bidy z premierem Józefem Cyrankiewiczem. Miało to związek z planem rozszad obejmującym ogół duchowieństwa, a zmierzającym do stworzenia kadry podporządkowanych państwu księży<sup>76</sup>.

30 czerwca przewodniczący stołecznej rady narodowej zażądał od kurii metropolitalnej zwolnienia ks. Zbigniewa Kamińskiego, co nastąpiło 14 lipca. Jego obowiązki przejął na krótko ks. Tadeusz Kozłowski<sup>77</sup>, który jednak musiał odejść z kościoła 1 stycznia 1955 r. Nowym rektorem mianowano 1 grudnia 1954 r. ks. Jana Czuja – czołowego aktywistę ruchu tzw. społecznie postępowego duchowieństwa. Funkcja duszpasterza akademickiego pozostała nie obsadzona aż do

<sup>73</sup> Instrukcja nr 39 Departamentu V MBP dla naczelników wydziałów V WUBP w sprawie inwigilacji duchownych prowadzących działalność duszpasterską wśród młodzieży szkolnej i akademickiej, Warszawa, 5 XII 1949 r. [w:] *Metody...*, s. 136.

<sup>74</sup> Ibidem, s. 137.

<sup>75</sup> Kronika kościoła św. Anny (1950-1966), s. 6.

<sup>76</sup> Por. B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego (1953-1956)*, Warszawa 2008, s. 130 i n.

<sup>77</sup> Kronika kościoła św. Anny (1950-1966), s. 32.

1957 r. Czują, z racji jego licznych zajęć (był m.in. rektorem ATK), zastępował najpierw ks. płk Jan Kroczek, a później inny kapelan wojskowy ks. Wacław Radosz – obaj byli „księżmi patriotami”.

Do końca 1956 r. duszpasterstwo przy kościele św. Anny formalnie nie istniało, znalazło się na tzw. diaspory<sup>78</sup>. Odrodziło się dopiero po Październiku 1956 i po powrocie kardynała Wyszyńskiego z internowania<sup>79</sup>. 1 grudnia 1956 r. kościół św. Anny opuścili „księża patrioci”. Ale nowe nominacje duszpasterzy ks. Mieczysława Jabłonki (w l. 1957-1966 r. był rektorem tej świątyni i duszpasterzem akademickim) i ks. Józefa Gniewniaka mogły nastąpić dopiero 31 grudnia 1956 r. – po podpisaniu porozumienia państwa z Kościołem i cofnięciu dekretu o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych z 9 lutego 1953 r. (grudzień 1956 r.). Obaj księża zamieszkali przy świątyni 4 stycznia 1957 r., dwa dni później rozpoczęli działalność duszpasterską, która początkowo była znacznie utrudniona ze względu na niemal całkowite wycofanie się wiernych z kościoła<sup>80</sup>.

Przemiany polityczno-społeczne po Październiku 1956 r. nie oznaczały całkowitej rewizji polityki wyznaniowej. Istotnej zmianie uległy jej formy (zrezygnowano przede wszystkim z otwartego terroru charakterystycznego dla okresu stalinizmu), ale pryncypia pozostały bez zmian. Nadal celem nadrzędnym państwa było podporządkowanie sobie Kościoła i wykorzystanie jego potencjału do budowy „ludowej ojczyzny”. W połowie 1958 r., po krótkim okresie względnej liberalizacji stosunków wyznaniowych, ekipa I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki przystąpiła na nowo do ograniczania religijno-społecznej aktywności duchowieństwa; dotyczyło to także DA.

W lutym 1959 r. w Wydziale IV Departamentu III sporządzono wykaz księży duszpasterzy „przejawiających aktywną działalność wśród młodzieży akademickiej”. Wymieniono w nim także ks. Mieczysława Jabłonkę, rektora kościoła św. Anny i przewodniczącego KDA. Przeciwno niemu Grupa V prowadziła sprawę ewidencyjno-obszewacyjną. Oceniano, że był wrogo ustosunkowany do ustroju PRL, czemu dawał wyraz podczas kazań i w rozmowach prywatnych<sup>81</sup>.

<sup>78</sup> Por. M. Jabłonka, *Duszpasterstwo akademickie Warszawy na „diasporze” 1954-1956* [w:] *Sesja historyczna 50-lecia Duszpasterstwa Akademickiego przy kościele św. Anny w Warszawie 23-25 IX 1978*, Warszawa 1981, s. 194-197.

<sup>79</sup> M. S z u m o w s k i, *Duszpasterstwo...*, s. 98.

<sup>80</sup> Kronika kościoła św. Anny (1950-1966), s. 37.

<sup>81</sup> AIPN, 01283/329, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III Komendy MO m.st. Warszawy kpt. J. Kwila do naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW dotyczące

W opinii SB niebezpieczne było to, że działalność Jabłonki i pozostałych duszpasterzy akademickich miała na celu przyciągnięcie jak największej liczby studentów do kościoła, np. przez obozy wypoczynkowo-turystyczne w okresie ferii zimowych i letnich – przeważnie bezpłatnych lub częściowo płatnych w zależności od warunków materialnych studentów. Oceniano, że głównym celem tych wyjazdów było „przygotowanie uczestników do zajęcia postawy katolickiej w życiu akademickim”. Do negatywnych zjawisk zaliczono ponadto pomoc materialną udzielaną studentom – członkom DA przez księży oraz prowadzenie przy kościele św. Anny świetlic, w których przeważnie dwa razy w tygodniu odbywały się różnego rodzaju konwersatoria o charakterze religijno-moralnym lub wieczorki taneczne<sup>82</sup>.

Grupa V prowadziła także sprawę ewidencyjno-obszewacyjną przeciwko byłemu wikariuszowi kościoła św. Anny Tadeuszowi Kozłowskiemu. SB nie posiadała jednak agentury, która miała do niego dotarcie<sup>83</sup>.

Resort szczególnie interesował się duszpasterzem akademickim ks. Leonem Kantorskim; obok ks. Józefa Gniewniaka był jednym z najbardziej znanych i aktywnych działaczy DA św. Anny (pracował w nim nieprzerwanie w l. 1957-1964), wyjeżdżał często na organizowane przez siebie obozy ze studentami oraz prowadził konwersatoria. *Dossier* księdza gromadził Wydział IV Departamentu III. Nie posiadano jednak dotarcia agenturalnego do Kantorskiego, w 1959 r. planowano zwerbować w tym celu dwa KO – „J” i „JP”<sup>84</sup>.

W styczniu 1959 r. podjęto przeciwko duchownemu sprawę ewidencyjno-obszewacyjną, zarzucając mu: organizowanie nielegalnych obozów i kursów dla studentów, prowadzenie bez zezwolenia Ośrodka Pomocy Katechetycznych „Lux”<sup>85</sup>, nielegalny kolportaż filmów

duszpasterzy akademickich przejawiających aktywną działalność wśród młodzieży akademickiej, ściśle tajne, Warszawa, 10 II 1959 r., bp.

<sup>82</sup> Ibidem.

<sup>83</sup> Ibidem.

<sup>84</sup> Ibidem.

<sup>85</sup> 14 III 1957 r. ks. Kantorski zwrócił się do PDRN w Warszawa-Śródmieście o zezwolenie na prowadzenie w stolicy zakładu wytwarzającego pomoce katechetyczne do nauki religii pod nazwą Ośrodek Pomocy Katechetycznych „Lux” i je otrzymał. 5 X cofnięto je tłumacząc, że Kantorski nie ma stałego zamieszkania i zbyt ogólnie określił rodzaj produkcji zakładu. Wobec tego ksiądz ponownie zwrócił się do prezydium o wydanie zezwolenia na prowadzenie spółki na nazwisko Anny Meyer. 14 XI odpowiedziano mu, że go nie otrzyma, bo pomoce katechetyczne wykonują Państwowe Zakłady Pomocy Szkolnych. 9 I 1958 r. PDRN ostatecznie odmówiło Kantor-

i przeżroczy o tematyce religijnej, nielegalne transakcje handlowe, zatrudnianie pracowników bez ich ubezpieczenia oraz bezprawne zamieszkiwanie w Warszawie<sup>86</sup>. Sprawę duchownego przekazano Wydziałowi Śledczemu KMMO w Warszawie.

18 lutego 1959 r. prokurator m.st. Warszawy Czesław Siejko postanowił wszcząć śledztwo w sprawie drukowania bez zezwolenia od wiosny 1957 r. do września 1958 r. przez urzędników Głównej Biblioteki Lekarskiej (GBL) wydawnictw o treści religijnej w zamian za korzyści majątkowe. Tego samego dnia postanowił zastosować areszt tymczasowy wobec Kantorskiego i jego współnika, technika bibliotecznego GBL Tadeusza Maroszka (w celi więzienia na warszawskim Mokotowie, w której przebywał Kantorski umieszczono agenta „Wojtkę”, który przekazywał SB informacje o rozmowach z duchownym). Zarzuty przedstawiono też sześciu innym osobom, które pomagały księdzu w procesie wydawniczym.

Kantorskiemu zarzucano, że od wiosny 1957 r. do września 1958 r. nakłaniał w Warszawie Maroszka do nielegalnego powielania różnych wydawnictw o treści religijnej, wręczając mu w zamian pieniądze. Ponadto, że od wiosny 1957 r. do połowy lutego 1959 r. rozpowszechniał wydawnictwa o treści religijnej bez zezwolenia GUKP-PiW oraz że od marca 1957 r. do września 1955 r. – wbrew przepisom o gospodarowaniu artykułami reglamentowanymi – nabył od Maroszka matryce<sup>87</sup>. Sądu Powiatowy dla m.st. Warszawy skazał 24 lipca 1959 r. Kantorskiego na rok więzienia z zawieszeniem na dwa lata i 300 zł. grzywny<sup>88</sup>.

skiemu zezwolenia na prowadzenie zakładu. 13 VIII inspektorzy Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk skontrolowali mieszkanie księdza i zarekwirowali filmy o tematyce religijnej. Mimo to duchowny nie przestał ich produkować. Zob. AIPN, 0235/1059, Wniosek kierownika Samodzielnej Sekcji Śledczej Komendy MO m.st. Warszawy kpt. Romana Dyndo o przeprowadzenie rewizji i zatrzymanie ks. Leona Kantorskiego, ściśle tajne, Warszawa, 13 II 1959 r., k. 12-13.

<sup>86</sup> Ibidem, Wniosek zastępcy naczelnika Wydziału IV Departamentu III kpt. St. Sławińskiego na realizację sprawy ewidencyjno-obszernościowej dotyczącej ks. Leona Kantorskiego, ściśle tajne, Warszawa, 21 I 1959 r., k. 10-11.

<sup>87</sup> Ibidem, Postanowienie wiceprokuratora wojewódzkiego Czesława Siejki o przedstawieniu zarzutów ks. Leonowi Kantorskiemu, Warszawa, 18 II 1959 r., k. 67-68; Ibidem, Postanowienie wiceprokuratora wojewódzkiego Czesława Siejki o uzupełnieniu przedstawionych zarzutów ks. Leonowi Kantorskiemu, [Warszawa, 22 IV 1959 r.], k. 79-80.

<sup>88</sup> Ibidem, Wyrok w imieniu PRL w sprawie ks. Leona Kantorskiego, Warszawa, 24 VII 1959 r., k. 142; Ibidem, Sporządzona w KSMO m.st. Warszawy karta rejestra-

Po wyroku SB w dalszym ciągu interesowała się duchownym. „Szczególnie ks. Kantorski w okresie swego pobytu w kościele św. Anny wykazywał dużo aktywności nacechowanej wrogością do naszego ustroju. Zorganizowane przez niego grupy studenckie: chóralna, liturgiczna, biblistyczna i soborowa działają nadal i kierowane są obecnie przez ks. Dziurzyńskiego i ks. Piaseckiego”<sup>89</sup> – pisano w dokumencie SB z 1964 r. W tym samym roku duchowny odszedł z pracy w DA św. Anny. Resort, swoim zwyczajem, interesował się nim właściwie do końca PRL; ostatnia znana notatka służbowa (opracowana na podstawie akt archiwalnych) na jego temat pochodziła z 21 grudnia 1988 r.<sup>90</sup>

W wykazie wrogich duszpasterzy akademickich z 1960 r. wymieniono m.in. ks. Jerzego Dziurzyńskiego z kościoła św. Anny oraz skupiony wokół niego „aktyw akademicki”. Grupa IV prowadziła przeciwko niemu sprawę operacyjnej obserwacji, do której w trzecim kwartale 1960 r. pozyskano cennego TW (jego personalia nie są jeszcze znane), utrzymującego bezpośredni kontakt z Dziurzyńskim i jego otoczeniem<sup>91</sup>.

Co istotne, Grupa IV prowadziła nadal sprawy operacyjnej obserwacji nie tylko księży Jabłonki i Kantorskiego, ale także byłego duszpasterza kościoła św. Anny Kozłowski. Zmierzano do pozyskania TW posiadającego bezpośrednie dotarcie do niego i skupionych wokół niego studentów<sup>92</sup>.

W celu ograniczenia aktywności wszystkich tych duchownych stołeczna SB przeprowadzała tzw. rozmowy profilaktyczne, w wyniku których księża zaczęli wykazywać większą ostrożność i coraz bardziej konspirować swoją działalność. Resort odnotował, że w 1960 r. zmalała liczba organizowanych przez nich obozów letnich, a także grono ich uczestników<sup>93</sup>.

cyjna sprawy śledczej ks. Leona Kantorskiego, ściśle tajne, [Warszawa, VII 1959 r.], k. 127.

<sup>89</sup> AIPN, 01283/229, Informacja o działalności DA w m.st. Warszawie, tajne, Warszawa [1964 r.], bp.

<sup>90</sup> AIPN, 0235/1059, Notatka służbowa dotycząca ks. Leona Kantorskiego, tajne, Warszawa, 21 XII 1988 r., k. 210/4.

<sup>91</sup> AIPN, 01283/329, Pismo naczelnika Wydziału III Komendy MO m.st. Warszawy mjr. St. Sławińskiego do naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW w sprawie duszpasterzy przejawiających aktywną działalność wśród młodzieży akademickiej, tajne, Warszawa, 1960 r., bp.

<sup>92</sup> Ibidem.

<sup>93</sup> Ibidem.

W celu dalszego ograniczania aktywności DA planowano: dokładne rozpoznanie działalności duszpasterzy akademickich i „działania profilaktyczne” zmierzające do jej ograniczenia; systematyczne informowanie jednostek terenowych resortu o planowanych obozach duszpasterstwa z zamiarem ich rozwiązania; przeprowadzenie „rozmów profilaktycznych” w przypadku zorganizowania przez duszpasterzy kościoła św. Anny zebrania w mieszkaniu prywatnym któregoś z członków DA i rozwiązanie ich za pośrednictwem WSW Stołecznej Rady Narodowej; powiadamianie rektorów uczelni o studentach skupionych w DA św. Anny z uwzględnieniem możliwości ewentualnego cofnięcia im stypendiów lub odebrania pokojów w domach akademickich<sup>94</sup>.

27 stycznia 1961 r. do zastępcy komendanta SB KMMO w m.st. Warszawie wpłynął wniosek o założenie fragmentu sprawy operacyjnej o kryptonimie „Wierni”, zatwierdzono go 3 marca tego roku. Była to reakcja na powołanie w tym roku nowego składu KDA (kierował nią ks. Jabłonka). Stwierdzono, że działalność komisji prowadzono w oparciu o kościoły akademickie i inne parafie, na terenie których znajduje się większe skupisko młodzieży akademickiej. Odnotowano tendencję do rozszerzenia liczby tych punktów na poszczególne parafie<sup>95</sup>.

Do najbardziej znanych i aktywnych działaczy na tym polu zaliczono księży z kościoła św. Anny: Dziurzyńskiego, Jabłonkę i Kantorskiego. Podkreślono, że przeważnie wykraczając poza ramy duszpasterstwa wykorzystywali różnorodne atrakcyjne formy działania do pozyskania i skupienia wokół siebie młodzieży. Odnotowano, że niejednokrotnie podczas różnego rodzaju spotkań DA padały zarówno ze strony duszpasterzy, jak i członków duszpasterstwa wrogie wypowiedzi wobec PRL<sup>96</sup>. W związku z tym praca stołecznej SB w ramach sprawy „Wierni” miała zmierzać do rozpoznania form i metod działalności duchowieństwa na tym polu oraz stosowania profilaktyki ją ograniczającej<sup>97</sup>.

Od 1959 r. ks. Jerzy Dziurzyński prowadził w kościele św. Anny konwersatoria dla studentów, a w l. 1964-1968 był wikariuszem tamtejszej parafii. W tym czasie aparat policyjny kontynuował jego sprawę operacyjną „Fantos”. Inwigilacja wykazała, że duchownego cechował wrogi stosunek do PRL, co – jak pisano – „w warunkach pra-

<sup>94</sup> Ibidem.

<sup>95</sup> Ibidem, Wniosek oficera operacyjnego Wydziału III ppor. Cz. Stysia o założenie fragmentu sprawy obiektowej na DA w Warszawie kryptonim „Wierni”, tajne, Warszawa, 27 I 1961 r., k. 14.

<sup>96</sup> Ibidem, k. 15.

<sup>97</sup> Ibidem.

cy z młodzieżą jest wysoce szkodliwe”. Zarzucano księdzu, że podczas spotkań ze studentami poruszał kwestie polityczne, niejednokrotnie dochodziło do wystąpień antypaństwowych, antykomunistycznych i ataków na marksizm; duchowny występował w nich jako przeciwnik ustroju i zarządzeń władz, a jego wypowiedzi „były zawsze tendencyjne i wypaczone”<sup>98</sup>.

Do 1965 r. działalność DA św. Anny ograniczała się do spraw religijnych. Rok akademicki 1965/1966 przyniósł jednak zmiany związane z metodami pracy ks. Dziurzyńskiego, który oprócz stałych konwersatoriów organizował dla studentów z jego duszpasterstwa spływy kajakowe, wycieczki, śniadania niedzielne, wyjścia do kina, na plażę, na sanki itp. Skutkowało to znaczną konsolidacją młodzieży (w sumie ok. 30 osób). Dziurzyński współpracował w tym czasie z innym duszpasterzem kościoła św. Anny ks. Zbigniewem Piaseckim (pełnił tę posługę w l. 1964-1971)<sup>99</sup>.

Antypaństwowa postawa Dziurzyńskiego uwidoczniła się zwłaszcza po ogłoszeniu Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich (18 listopada 1965 r.). DA św. Anny przodowało w tym czasie wśród innych duszpasterstw warszawskich w „usprawiedliwianiu” tego gestu hierarchów<sup>100</sup>. W ocenie resortu aktywność duchownego w okresie obchodów Milenium chrztu Polski zmierzała do przeciwstawienia się władzom i zakłócenia porządku publicznego. Na tle pozostałych warszawskich duszpasterzy akademickich był najbardziej aktywny. W l. 1965 i 1966 ks. Dziurzyński starał się wykazać, że władze celowo przeszkadzały Kościołowi w uroczystościach milenijnych, np. utrudniając peregrynację kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Duchowny zachęcał w tym czasie młodzież, by uczestniczyła w uroczystościach wielkiego jubileuszu i wywierała w tym duchu wpływ na innych. Ksiądz zorganizował tzw. straż przyboczną biskupów, która miała interweniować w czasie obchodów milenijnych w Warszawie (24-26 czerwca 1966 r.), gdyby doszło do jakichś inspirowanych przez państwo zamieszek<sup>101</sup>. Wydział III SUSW udaremnił

<sup>98</sup> AIPN, 01283/330, Informacja SB o warszawskich DA, tajne, 6 IV 1967 r., bp.; AIPN, 0208/863, t. 3, Streszczenie materiałów sprawy operacyjnej „Fantos” założonej na ks. Jerzego Dziurzyńskiego, tajne, Warszawa, 9 I 1969 r., k. 125.

<sup>99</sup> Ibidem, k. 126-127.

<sup>100</sup> AIPN, 01283/330, Informacja SB o warszawskich DA, tajne, 6 IV 1967 r., bp.

<sup>101</sup> AIPN, 0208/863, t. 3, Streszczenie materiałów sprawy operacyjnej „Fantos” założonej na ks. Jerzego Dziurzyńskiego, tajne, Warszawa, 9 I 1969 r., k. 127.

działalność tej grupy m.in. poprzez prewencyjne aresztowania i tzw. rozmowy ostrzegawcze.

Po tym okresowym ożywieniu, w roku akademickim 1966/1967 w pracy DA św. Anny nastąpił regres. Zmalała liczba uczestników konwersatoriów, na spotkaniach dominowała niemal wyłącznie tematyka religijna. Ks. Dziurzyński nie bez racji twierdził, że to SB zdeorganizowała mu pracę; na skutek aresztowań odeszli z ośrodka najlepsi działacze, a nowi nie napływali, rodzice mieli pretensje do duszpasterza, że zmarnował karierę ich dzieciom, krytyka dochodziła też ze strony władz kościelnych. W reakcji na to duchowny zamierzał zakonspirować swoją działalność i prowadzić pracę w grupach 2-3 osobowych<sup>102</sup>.

W 1968 r. Dziurzyński odszedł z kościoła św. Anny do pracy w parafii w Wawrze. Mimo to nadal pozostawał w operacyjnym zainteresowaniu Wydziału IV KSMO. Sprawa o kryptonimie „Fantos”, która dotyczyła jego działalności w DA została przekazana do archiwum<sup>103</sup>.

Na marginesie działań SB wobec duszpasterzy kościoła św. Anny warto wspomnieć o dwóch niejasnych incydentach. 29 września 1976 r. wieczorem, podczas nieobecności ks. rektora Tadeusza Uszyńskiego (odprawiał w tym czasie mszę św. w kaplicy Matki Boskiej Loretańskiej), nieznani sprawcy włamali się przez okno od strony ogródka do jego zamkniętego pokoju, skąd skradziono radio, magnetofon oraz otwarto szufladę biurka<sup>104</sup>. Z kolei 15 października 1977 r. we wczesnych godzinach popołudniowych doszło do próby podpalenia kościoła św. Anny. Ogień rozniecono w jego przedsionku; dzięki reakcji osób wchodzących do świątyni pożar zlokalizowano i ugaszono<sup>105</sup>.

Jak dotąd nie udało się ustalić, czy za okradzeniem rektora i próbą podpalenia stał aparat bezpieczeństwa, choć takiej hipotezy nie można kategorycznie wykluczyć. Odpowiedzialność za te działania mogła ponosić Samodzielna Grupa „D” Departamentu IV MSW<sup>106</sup>.

<sup>102</sup> Ibidem, t. 3, Doniesienie agenturalne TW „Skotnicki”, tajne, Warszawa, 14 XII 1966 r., k. 103.

<sup>103</sup> Ibidem, Streszczenie materiałów sprawy operacyjnej „Fantos” założonej na ks. Jerzego Dziurzyńskiego, tajne, Warszawa, 9 I 1969 r., k. 128.

<sup>104</sup> Kronika kościoła św. Anny (V 1975-I 1979), s. 31.

<sup>105</sup> Ibidem, s. 67.

<sup>106</sup> Por. *Informacja o działalności komórek „D” pionu IV byłej Służby Bezpieczeństwa*, „Biuletyn IPN” 2003, nr 1, s. 46 i n.; M. L a s o t a, *O raporcie sejmowej komisji poświęconym Samodzielnej Grupie „D” w MSW*, „Biuletyn IPN” 2003, nr 1, s. 27 i n.; J. Ż a r y n, *Dzieje Kościoła...*, s. 348 i n.

### 3. Agentura w duszpasterstwie

Cennych informacji o działalności TW w DA św. Anny dostarcza kompletna dokumentacja SB prowadzona w ramach sprawy operacyjnej „Fantos”. Wynika z niej, że w l. 1959-1968 resort otrzymywał informacje o działalności ks. Dziurzyńskiego i jego duszpasterstwa w sumie od trzynastu agentów: „Barabasza”, „Barbary”, „Beaty”, „Bruna”, „Franciszka”, „Jasia”, „Jota”, „Kaktusa”, „Karola Stefańskiego”, „Krystyny”, „Skotnickiego”, „Stefańskiego” i „Tońka”. Jak dotąd nie udało się ustalić ich personaliów; z dokumentacji SB można jednak wywnioskować, że większość z nich rekrutowała się spośród studentów.

Jednym ze sposobów ich werbunku był szantaż przy użyciu materiałów kompromitujących. O tej formie pozyskiwania TW mówił w 1959 r. ks. Leonowi Kantorskiemu jeden ze skruszonych studentów – agentów SB. Kandydata na TW wzywano na rozmowę z funkcjonariuszem i zobowiązując do milczenia proponowano współpracę. Przy czym, z jednej strony – w razie odmowy współpracy lub zdrady grożono mu ujawnieniem kompromitującej dokumentacji i bliżej nieokreślona karą, z drugiej – w przypadku zgody na działalność agenturalną obiecywano pomoc materialną i ułatwienia w ukończeniu studiów<sup>107</sup>.

Resort bezpieczeństwa wymagał od agentury, by dostarczała mu jak najwięcej szczegółowych informacji o działalności duszpasterstwa – pielgrzymkach studenckich, różnego rodzaju spotkaniach, wycieczkach, konwersatoriach, konferencjach, obozach letnich i zimowych, działalności gazetki kościelnej, treści kazań duszpasterzy, okolicznościowych wizytach studentów u prymasa Wyszyńskiego itp. Agenci gromadzili informacje o planach duszpasterstwa i źródłach jego finansowania. Ustalali personalia i zbierali bliższe dane o jego członkach, szczególnie tych, którzy wypowiadali się negatywnie o systemie polityczno-społecznym PRL. TW wskazywali ponadto osoby, które mogły zostać zwerbowane; istotne było, aby rekrutowały się spośród członków DA i były blisko związane z duszpasterzami. Agentura skutecznie maskowała swoją działalność, aktywnie angażując się w życie duszpasterstwa, zacieśniając kontakt z opiekunami grup studenckich i duszpasterzami, uczęszczając na msze studenckie i konwersatoria.

Inwigilacja DA prowadzona przez sieć TW pomagała w rozpracowywaniu spraw obiektowych lub na osobę, nie koniecznie związanych

<sup>107</sup> AIPN, 0235/1059, Oświadczenie tzw. agenta celnego „Wojtki” dotyczące ks. Leona Kantorskiego, Warszawa, 18 II 1959 r., k. 84/15-84/16.



bezpośrednio z tą instytucją kościelną. Opisywano np. sytuację w grupie opozycyjnie nastawionych działaczy studenckich Uniwersytetu Warszawskiego (UW) albo próbowano ustalać sprawców rozwieszania ulotek o treści religijnej lub politycznej. Ważne miejsca w działalności agentury zajmowały meldunki o nastrojach politycznych, np. przed świętem 1 Maja.

W latach 60. najcenniejszymi TW stołecznego Wydziału III byli „Jaś” i „Skotnicki”; Wydział IV prowadził ponadto TW „Mariana”<sup>108</sup>. Szczególnie wartościowym agentem był „Skotnicki”, który posiadał bardzo dobre dotarcie do księży Dziurzyńskiego, Jabłonki i Piaseckiego. Dzięki niemu SB mogła ustalić plany tych duchownych i częściowo „zabezpieczać” ważniejsze imprezy urządzane przez duszpasterstwo.

Inwigilacja DA św. Anny wzrosła w okresie obchodów milenijnych, szczególnie po ogłoszeniu Orędzia i podczas uroczystości milenijnych w stolicy. Dla przykładu, 14 grudnia 1965 r. „Skotnicki” donosił o reakcjach duszpasterstwa na dokument biskupów, informował o zebraniu w kościele po mszy św., na którym komentowano Orędzie oraz stanowisku księży Dziurzyńskiego i Piaseckiego, którzy poparli gest biskupów i wyjaśniali studentom jego znaczenie. TW charakteryzował ponadto sytuację w środowisku DA oraz studentów UW. SB nakazała agentowi uaktywnić kontakt z duszpasterstwem św. Anny. W rozmowach z duszpasterzami i studentami miał zwracać uwagę na nastroje, planowane przedsięwzięcia, kontrakcje DA. Agent zobowiązano, by po zdobyciu ciekawszych wiadomości natychmiast skontaktował się ze swoim oficerem prowadzącym – kpt. A. Kwiatkowskim z Wydziału III SUSW<sup>109</sup>.

Charakterystyczne wypowiedzi duszpasterzy na temat Orędzia „Skotnicki” dostarczył jeszcze 17 grudnia. Otrzymał zadanie dalszego monitorowania tej sprawy<sup>110</sup>. Agent poinformował też SB o zorganizowaniu przez ks. Dziurzyńskiego grupy studentów, której zadaniem była ochrona „Obrazu Nawiedzenia”, nawet przy użyciu siły fizycznej („Skotnicki” był jedną z trzech osób wyznaczonych przez tego duchownego do zabezpieczenia od strony technicznej procesji biskupów z kościoła św. Anny do katedry św. Jana, co miało miejsce 24 czerwca

1966 r.)<sup>111</sup>. Najpewniej dzięki jego donosom aresztowano prewencyjnie studentów Edwarda Kirpluka i Olszewskiego.

Meldunki o planach kościelnych w związku z Milenium w stolicy składał też „Jaś”<sup>112</sup>. Informował np. o programie uroczystości zaplanowanych na 24 czerwca 1966 r. i szczegółach związanych z peregrynacją „Obrazu Nawiedzenia”. Otrzymał zadanie zbierania wiadomości o przygotowaniach do uroczystości milenijnych<sup>113</sup>. „Jaś” rozpoznawał ponadto osoby z DA, którym zrobiono zdjęcia w czasie peregrynacji kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w stolicy. Z imienia i nazwiska rozpoznał Krystynę Kaszubską i dwóch innych mężczyzn z DA, których personaliów jednak nie znał<sup>114</sup>. Ogółem, w okresie obchodów Milenium chrztu w Archidiecezji Warszawskiej (21-26 czerwca 1966 r.) ponad 20 osób z DA św. Anny było indagowanych przez SB i zatrzymywanych na 48 godzin<sup>115</sup>. Niemalą w tym rolę odegrać musieli wspomniani agenci.

TW inwigilujący DA św. Anny w latach 60. byli na ogół gorliwi i sumienni, przedstawiali swoim oficerom prowadzącym dokładne, oddające rzeczywistość stan informacji o aktywności tego środowiska. W latach 1959-1968 co najmniej dwóch z nich – jeden, o nieustalonym pseudonimie i „Barbara” – próbowało wyłamać się ze współpracy z resortem; obaj zostali zdekonspirowani<sup>116</sup>.

#### 4. Inwigilacja Warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Diecezjalnej

W 1981 r., staraniem DA św. Anny na czele ks. Tadeuszem Uszyńskim, doszło do powstania Warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki

<sup>111</sup> Ibidem, Notatka służbowa oficera operacyjnego gr. IVa Wydziału III SUSW R. Petersa ze spotkania z TW „Skotnicki”, tajne, Warszawa, 20 VI 1966 r., k. 81; Ibidem, Notatka służbowa oficera operacyjnego gr. IVa Wydziału III SUSW R. Petersa ze spotkania z TW „Skotnicki”, tajne, Warszawa, 26 VI 1966 r., k. 92-93.

<sup>112</sup> Ibidem, Notatka służbowa oficera gr. IV Wydziału III SUSW por. L. Dereckiego ze spotkania z TW „Jaś”, tajne, Warszawa, 8 VI 1966 r., k. 83; Ibidem, Notatka służbowa oficera gr. IV Wydziału III SUSW por. L. Dereckiego ze spotkania z TW „Jaś”, tajne, Warszawa, 15 VI 1966 r., k. 84.

<sup>113</sup> Ibidem, Doniesienie TW „Jaś”, tajne, Warszawa, 17 VI 1966 r., k. 85.

<sup>114</sup> Ibidem, Notatka służbowa oficera operacyjnego gr. IVa Wydziału III SUSW ppor. W. Górskiego, tajne, Warszawa, 10 I 1966 r., k. 97.

<sup>115</sup> Kronika kościoła św. Anny (1950-1966), s. 57-58.

<sup>116</sup> AIPN, 0235/1059, Oświadczenie tzw. agenta celnego „Wojtki” dotyczące ks. Leona Kantorskiego, Warszawa, 18 II 1959 r., k. 84/15-84/16; AIPN, 0208/863, t. 3, Doniesienie TW „Barbara”, tajne, Warszawa, 10 I 1966 r., k. 32; Ibidem, Wykaz TW wykonywanych w sprawie „Fantos”, tajne, k. 3.

<sup>108</sup> AIPN, 01283/330, Informacja SB o warszawskich DA, tajne, Warszawa, 6 IV 1967 r.

<sup>109</sup> AIPN, 0208/863, t. 3, Doniesienie TW „Skotnicki”, tajne, Warszawa, 14 XII 1965 r., k. 27-28.

<sup>110</sup> Ibidem, Doniesienie TW „Skotnicki”, tajne, Warszawa, 18 XII 1965 r., k. 29-30.

Diecezjalnej (WAPD). Wyrosła ona i wyodrębniła się ze studenckiej „siedemnastki” i była podówczas jedyną środowiskową, związaną z DA diecezjalną pielgrzymką pieszą<sup>117</sup>.

13 lipca 1981 r. w stołecznym Wydziale IV zorganizowano naradę poświęconą podsumowaniu przygotowań SB do inwigilacji sierpniowych pielgrzymek pieszych z Warszawy do Częstochowy, w tym I WAPD<sup>118</sup>. Podobne spotkania odbywały się w latach kolejnych. Podczas nich omawiano kwestie związane z organizacyjno-technicznym i operacyjnym „zabezpieczeniem” pielgrzymki<sup>119</sup>.

Aby wyeliminować niekorzystne z punktu widzenia władz skutki WAPD 21 lipca 1981 r. Wydział IV SUSW założył sprawę obiektową o kryptonimie „Maraton 81” (prowadzono ją w kolejnych latach pod tą samą nazwą, zmieniając tylko rosnąco ostatnią liczbę)<sup>120</sup>. W jej ramach, zgodnie z wytycznymi Departamentu IV, stosowano działania zmierzające do niedopuszczenia do uprawiania podczas WAPD „wrogiej działalności wykraczającej poza religijny charakter pielgrzymek”. W okresie poprzedzającym jej wymarsz, wykorzystując sieć OZI Wydziału III i Wydziału IV SUSW, materiały oficjalne kurii warszawskiej oraz DA św. Anny prowadzono rozpoznanie obejmujące kontrolę: 1) spotkań grup pielgrzymkowych w kościele św. Anny; 2) wytycznych kurii warszawskiej i organizatorów pielgrzymek; 3) liczby pątników; 4) przekroju społecznego pątników oraz przewidywanej ich liczby; 5) rozpoznanie miejsc zakwaterowania i wyżywienia; 6) udziału w pielgrzymce i zamiarach ewentualnego jej wykorzystania przez

<sup>117</sup> M. Szumowski, *Duszpasterstwo...*, s. 117-119.

<sup>118</sup> AIPN, By 075/23, K. Łoboda, R. Pryba, *Oddziaływanie duszpasterstwa akademickiego na młodzież podczas warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Diecezjalnej oraz jej operacyjne zabezpieczenie*, tajne, Legionowo 1987, s. 114.

<sup>119</sup> Ibidem, s. 115.

<sup>120</sup> Działania SB przeciwko pielgrzymkom regulowały: 1) Zarządzenie Nr 0063/76 ministra spraw wewnętrznych z 26 X 1976 r. w sprawie zapobiegania zagrożeniom lub naruszeniom porządku i bezpieczeństwa publicznego wywołanym działalnością hierarchii kościelnej, kleru oraz wyznawców; 2) załącznik do Zarządzenia Nr 0063/76 ministra spraw wewnętrznych z 26 X 1976 r. zawierający wytyczne do organizacji współdziałania SB i MO w sprawie zapobiegania zagrożeniom lub naruszeniom porządku i bezpieczeństwa publicznego wywołanym działalnością hierarchii kościelnej, kleru oraz wyznawców; 3) Instrukcja Nr 001/77 Dyrektora Departamentu IV MSW z 15 III 1977 r. w sprawie kategorii osób, na które powinny być prowadzone kwestionariusze ewidencyjne oraz obiektów i zagadnień, na które powinny być prowadzone sprawy obiektowe. AIPN, 01080/141, Praca dyplomowa napisana w WSO MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego na temat ograniczeń ruchu pielgrzymkowego przez SB, tajne specjalnego znaczenia, Legionowo 1985 r., s. 27.

aktywistów Konfederacji Polski Niepodległej, Komitetu Samopomocy Społecznej KOR, ROPCio itp.; 6) udziału w pielgrzymce członków legalnie działających organizacji młodzieżowych i związkowych; 7) zaleceń wydawanych przez organizatorów WAPD wobec jej uczestników dotyczących obecności na pielgrzymce hasel, transparentów, emblematów, znaczków itp.; 8) inicjatyw uczestników pielgrzymki zmierzających do włączania okolicznej ludności w imprezy towarzyszące o charakterze pozareligijnym; 9) zbierania komentarzy i opinii odnoszących się do planowanej pielgrzymki<sup>121</sup>.

Poznawano także trasę WAPD: przemierzono ją, analizowano dokumentację fotograficzną i szkice przemarszu pątników. Uzgodniono zakres współpracy grup operacyjnych SB uczestniczących w inwigilacji WAPD. Wydziały III WUSW podejmowały działania operacyjne zmierzające do: eliminowania z udziału w pielgrzymce działaczy zdelegalizowanych organizacji i stowarzyszeń; przeciwdziałania w nawiązywaniu kontaktu pomiędzy członkami „grup antysocjalistycznych” a studentami-pątnikami; osłabiania działań organizatorów zmierzających do podnoszenia atrakcyjności pielgrzymki.

Szczegółowo instruowano TW, zwracając im uwagę na: 1) rozpoznanie przebiegu pielgrzymki (atmosfery, nastrojów, zachowania się pielgrzymów na trasie, w miejscach postoju i podczas noclegów); 2) zabezpieczenie publicznych wystąpień, konferencji, intencji modlitewnych oraz uwag i opinii zgłaszanych na pielgrzymce; 3) udział w pielgrzymce osób związanych z nielegalnymi organizacjami; 4) wykrywanie kolportażu ulotek, nielegalnych wydawnictw oraz ustalenie osób odpowiedzialnych za to; 5) odnotowywanie przypadków wykraczania poza religijny charakter pielgrzymki, a także stosunku do tego jej organizatorów i duchowieństwa; 6) rejestrowanie zachowań nagannych o znamionach wykroczenia lub przestępstwa; 7) ustalanie obecności na pielgrzymce osób znanych z postaw antypaństwowych, kontrolowanie ich zachowań i wystąpień; 8) odnotowywanie docierania do pielgrzymek dziennikarzy zagranicznych, przedstawicieli placówek dyplomatycznych itd.; 9) ustalanie przypadków pomocy udzielanej pątnikom przez miejscową ludność, ocena jej charakteru i zakresu; 10) rozpoznawanie braków, potrzeb i nieporozumień w służbach piel-

<sup>121</sup> AIPN, 01080/134, Praca dyplomowa napisana w WSO MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego na temat ograniczeń ruchu pielgrzymkowego przez SB, tajne, Legionowo 1985 r., s. 45-46.

grzymkowych i skuteczności działań poszczególnych służb obsługujących pielgrzymkę<sup>122</sup>.

W dniu wymarszu WAPD (5 sierpnia każdego roku) stołeczny Wydział IV prowadził działania ukierunkowane na: ustalenie treści kazania podczas nabożeństwa pożegnalnego odprawianego w kościele św. Anny; lustrację osób mających wziąć udział w pielgrzymce, a zgromadzonych w świątyni i przed jej wejściem; spisywanie numerów rejestracyjnych pojazdów będących na wyposażeniu WAPD<sup>123</sup>.

Na pierwszym etapie pielgrzymki Wydział „B” SUSW sporządzał jej dokumentację fotograficzną z uwzględnieniem: pątników – osób świeckich i księży; pojazdów towarzyszących pielgrzymce; przypadków wykroczeń i naruszeń porządku publicznego; transparentów i występujących na nich haseł; zakłóceń porządku w ruchu drogowym spowodowanym przejściem pielgrzymki; innych ważnych z punktu widzenia operacyjnego wydarzeń<sup>124</sup>.

Wydział IV SUSW nawiązał kontakt z Wydziałami III i IV WUSW w Piotrkowie Trybunalskim i Skierniewicach w celu nadsyłania mu informacji uwzględniających rozpoznanie: stopnia zaangażowania się członków „Solidarności” Wiejskiej, „Solidarności” Rolników Indywidualnych” oraz „Solidarności” Chłopskiej w przygotowanie i organizację pielgrzymki; opinii i stosunku miejscowego duchowieństwa do WAPD oraz form i zakresu zaangażowania się go w jej przygotowania; opinii miejscowej ludności oraz jej stosunku do pielgrzymki; planowanego udziału w pielgrzymce przedstawicieli „grup antysocjalistycznych” i prób wykorzystania jej do kolportażu zakazanych materiałów<sup>125</sup>.

W oparciu o wytyczne Departamentu IV i przy udziale jego funkcjonariuszy dokonano wielu ustaleń odnośnie do inwigilacji WAPD. Podkreślono, że z uwagi na miejsce organizowania i wymarsz pielgrzymki jednostką wiodącą w jej operacyjnym zabezpieczeniu jest Wydział IV SUSW. Pozostałe wydziały IV, przez których teren przechodzili pątnicy, miały ze sobą ściśle współdziałać na tym polu. Wydziały III i IV SUSW oraz WUSW w Piotrkowie Trybunalskim i Skierniewicach odpowiadały ponadto za agenturalne zabezpieczenie grup pielgrzymkowych formowanych na podległym im terenie. Wspomniane

<sup>122</sup> Ibidem, s. 47-48.

<sup>123</sup> Ibidem.

<sup>124</sup> Ibidem, s. 48.

<sup>125</sup> AIPN, By 075/23, K. Łoboda, R. Pryba, *Oddziaływanie duszpasterstwa akademickiego na młodzież podczas warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Diecezjalnej oraz jej operacyjne zabezpieczenie*, tajne, Legionowo 1987, s. 114.

podmioty zobowiązano do podjęcia przedsięwzięć zmierzających do eliminowania z udziału w WAPD działaczy zawieszonych i zdelegalizowanych organizacji, stowarzyszeń związkowych i społecznych, przeciwdziałanie w docieraniu do młodzieży akademickiej członków „grup antysocjalistycznych”, a także osłabianie działań organizatorów zmierzających do podnoszenia atrakcyjności pielgrzymki<sup>126</sup>. Departament IV zobligował równocześnie Wydziały IV WUSW w Piotrkowie Trybunalskim i Skierniewicach do przesyłania planów tygodniowych dotyczących operacyjnego zabezpieczenia przemarszu WAPD na podległym im terenie. W planach tych jednostki terenowe uwzględniały stopień angażowania się miejscowej ludności w przygotowanie do przyjęcia pątników, wskazywano zarazem możliwość przyłączenia się do nich osób znanych z antypaństwowej działalności<sup>127</sup>.

Wydział IV SUSW nawiązał też współpracę z WdSW. Jego pracowników zobligowano do zwracania uwagi kierownictwu pielgrzymki na jej właściwy – religijny charakter pod sankcją usunięcia z niej osób nie stosujących się do tych zaleceń. Podobne rozmowy z przedstawicielami kurii warszawskiej, łódzkiej i częstochowskiej prowadziły odpowiednie władze wojewódzkie. Współpraca Wydziału IV z WdSW przynosiła pożądane efekty, zwłaszcza w l. 1984-1985<sup>128</sup>.

Funkcje organizacyjno-koordynujące w zakresie operacyjnego zabezpieczenia pielgrzymek sprawował Wydział III, a w zakresie analityczno-informacyjnym Wydział I Departamentu IV. W operacyjnym zabezpieczeniu pielgrzymki wiodącą rolę pełnił Wydział IV WUSW przy współudziale Wydziału III, V i VI oraz MO z terenu, których wyruszały pielgrzymki. Wydział IV WUSW obejmował kontrolą operacyjną uczestniczących w pielgrzymce księży, zakonnic i kleryków, a także osoby świeckie. Pozostałe wydziały SB WUSW kontrolowały pątników zgodnie z zakresem ich zainteresowania. Wydziały IV, przez których rejon przechodziły grupy pielgrzymkowe uczestniczyły w ich operacyjnym zabezpieczeniu, podporządkowując swoje działania wydziałom wiodącym.

W ocenie resortu cały ruch pątniczy w l. 1981-1983 wykorzystywano do politycznych manifestacji zmierzających do podtrzymywania wrogiego stosunku do państwa. Wyrażało się to m.in. w demonstrowaniu przekonania politycznych za pomocą pieśni, okrzyków, gestów,

<sup>126</sup> Ibidem, s. 115-116.

<sup>127</sup> Ibidem, s. 117.

<sup>128</sup> Ibidem.

malowaniu haseł i napisów, kolportowaniu nielegalnych wydawnictw itp., eksponowaniu w grupach pielgrzymkowych symboli o politycznej wymowie, wykorzystywaniu nauk religijnych, przemówień, pieśni religijnych i intencji modlitewnych do upowszechniania „szkodliwych politycznie treści”<sup>129</sup>. Istotne zagrożenia dostrzegano ze strony WAPD; SB od początku oceniała ją krytycznie: „zachowanie się jej uczestników wskazuje na ogromną różnicę pomiędzy deklaracjami kleru, a stanem faktycznym. Rutynowe czynności religijne przewidziane dla tej formy aktywności religijnej [...] wykonywane są zazwyczaj przy dużym emocjonalnym zaangażowaniu uczestników, nasycone są przez organizatorów nie tylko treściami religijnymi, ale także społecznymi stwarzającymi okazję do i zachętę do manifestowania swych poglądów i postaw politycznych”<sup>130</sup>. Uznano, że kierownictwo pielgrzymki dawało możliwość nie tylko pełnej kontestacji religijnej, ale też swobody w zakresie oceny sytuacji społeczno-politycznej „zabarwianej często postawami wrogości”<sup>131</sup>. Pielgrzymkę traktowano jako swoisty parasol ochronny dla osób, które były aktywnymi członkami zdelegalizowanego Niezależnego Zrzeszenia Studentów (NZS), a także innych wrogich wobec państwa struktur.

W ocenie resortu WAPD miała charakter szczególny w 1983 r. Złożyła się na to z jednej strony wizyta apostolska papieża Jana Pawła II (w tym zwłaszcza jego spotkanie z młodzieżą w Częstochowie 17 lipca 1983 r.), z drugiej niezadowolenie wywołane zabójstwem Grzegorza Przemyka (14 maja 1983 r.). W efekcie tego podczas pielgrzymki odnotowano większe, niż w latach poprzednich zaangażowanie się osób wrogo ustosunkowanych wobec sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. Odbiciem tego było, obok znacznej frekwencji (5,2 tys. pielgrzymów) wiele antypaństwowych treści, jakie pojawiały się na konferencjach, transparentach i w intencjach modlitewnych. Nawiązywały one m.in. do NSZZ „Solidarność” i NZS. Eksponowano flagi i transparenty o antypaństwowym charakterze<sup>132</sup>.

<sup>129</sup> AIPN, 01080/134, Praca dyplomowa napisana w WSO MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego na temat ograniczeń ruchu pielgrzymkowego przez SB, tajne, Legionowo 1985 r., s. 34-35.

<sup>130</sup> Ibidem, s. 34.

<sup>131</sup> AIPN, By 075/23, K. Łoboda, R. Pryba, *Oddziaływanie duszpasterstwa akademickiego na młodzież podczas warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Diecezjalnej oraz jej operacyjne zabezpieczenie*, tajne, Legionowo 1987, s. 110.

<sup>132</sup> Ibidem, s. 128.

Sytuacja ta nakładała na „grupę zabezpieczającą” SB, a także sieć TW dodatkowe zadania, związane z pogłębieniem informacji i intensyfikacją działań operacyjnych. Zwiększono liczbę spotkań z agenturą, podczas których starano się ujawnić powstałe zagrożenia<sup>133</sup>.

Z jednej strony działania aparatu bezpieczeństwa i interwencje innych podmiotów administracji państwowej, z drugiej wypracowany przez Episkopat regulamin pielgrzymek pieszych oraz zdecydowana postawa kierownictwa WAPD zmierzająca do eliminacji akcentów politycznych z pielgrzymki sprawiły, że w ocenie funkcjonariuszy SB w l. 1984-1985 nastąpiła poprawa w zachowaniu się uczestników WAPD. O ile incydentalnie dochodziło jeszcze do zdarzeń nacechowanych wrogością do władz, o tyle przywrócono zdecydowanie religijny charakter pielgrzymki<sup>134</sup>.

W 1985 r. SB odnotowała dalszy spadek upolitycznienia pielgrzymek warszawskich, w tym WAPD. Przyczyn tego doszukiwano się nie tylko we własnych działaniach, ale także w wydaniu przez Sekretariat Episkopatu Polski „Ramowego Regulaminu Pielgrzymek Pieszych”, który zatwierdzał poprzedni – tymczasowy. Dokument ten był podstawą dla władz administracyjnych do egzekwowania zawartych w nim postanowień. Potwierdzeniem spokojnego przebiegu pielgrzymek akademickich były informacje przekazywane przez TW oraz podchorążych Wyższej Szkoły Oficerskiej (WSO) im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie.

Także w 1986 r. nastąpiło ograniczenie negatywnych z punktu widzenia władz zjawisk obecnych podczas WAPD. Praca operacyjna oraz działania profilaktyczne SB spowodowały, że jej organizatorzy bardziej przestrzegali przyjętych ustaleń i regulaminów<sup>135</sup>. Niemniej w sierpniu tego roku oceniano, że stosowane do tej pory administracyjne i prawne środki oraz metody ograniczania przejawów pozareligijnej działalności pielgrzymki nie zawsze przynosiły pożądane efekty. TW nie byli w stanie we wszystkich przypadkach podołać zleconym im zadaniom. Informacje uzyskane od nich były zbyt powierzchowne i nie zawsze odzwierciedlały rzeczywistość. Wynikało to nie tylko z obawy przed dekonspiracją, ale też z nieznamomości przedmio-

<sup>133</sup> Ibidem, s. 129.

<sup>134</sup> AIPN, 01080/134, Praca dyplomowa napisana w WSO MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego na temat ograniczeń ruchu pielgrzymkowego przez SB, tajne specjalnego znaczenia, Legionowo 1985 r., s. 38.

<sup>135</sup> AIPN, By 075/23, K. Łoboda, R. Pryba, *Oddziaływanie duszpasterstwa akademickiego na młodzież podczas warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Diecezjalnej oraz jej operacyjne zabezpieczenie*, tajne, Legionowo 1987, s. 130.

tu zainteresowań SB. Słabość sieci TW wynikała ponadto z ich niedostatecznego przeszkolenia<sup>136</sup>.

W obliczu aktywizacji Kościoła na polu DA najistotniejszym zadaniem było więc możliwie najszybsze ograniczenie jego oddziaływania na młodzież. Ponieważ, jak słusznie uznano, „realia nie stwarzały takiej możliwości”, niebagatelną rolę w tej mierze miała nadal pełnić SB, której zadaniem było ujawnianie przypadków wrogiej i pozareligijnej działalności organizatorów i uczestników WAPD oraz jej dalsze ograniczanie<sup>137</sup>.

W notatce Wydziału IV SUSW z 16 września 1986 r. pisano, że w obrębie działań politycznych i administracyjnych wobec Kościoła na tym polu wskazanym było: bardziej rygorystyczne egzekwowanie przepisów prawnych odnoszących się do organizacji pielgrzymek oraz zobligowanie biskupów, by sprawowali właściwy nadzór nad ich przebiegiem; przedstawienie stronie kościelnej faktów pozareligijnego charakteru pielgrzymek w celu podjęcia konkretnych działań zmierzających do wyegzekwowania ich „właściwego” charakteru; eliminowanie z pielgrzymek osób nieprzestrzegających ich regulaminu<sup>138</sup>.

### 5. Inwigilacja WAPD przez studentów WSO w Legionowie

Niepokój związany z rosnącą popularnością pielgrzymek warszawskich i powstaniem WAPD zmobilizował SB do zwiększenia liczby agentów kontrolujących te formy życia religijnego. W tym celu w 1984 r. Wydział IV SUSW postanowił wykorzystać odpowiednio dobranych i przeszkolonych studentów WSO im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie do inwigilacji IV WAPD organizowanej w dniach 5-14 sierpnia 1984 r. oraz 273. pielgrzymki organizowanej przez paulinów przy współudziale DA św. Anny, a wyruszającej ze stolicy w grupach – tzw. piętnastce (młodzież) i siedemnastce (studenci)<sup>139</sup>. Postanowiono ich skierować do tych zespołów pielgrzymkowych, które nie były inwigilowane przez agencję Wydziału IV SUSW i innych wydziałów operacyjnych SUSW, a w których mogły wystąpić poważne zagrożenia dla państwa. W zamyśle resortu studenci WSO pełnili rolę TW. Zapewniało to Wydziałowi IV napływ sprawdzonych, przygotowanych fachowo informacji, z kolei

<sup>136</sup> Ibidem, s. 132-133.

<sup>137</sup> Ibidem, s. 134.

<sup>138</sup> Ibidem, s. 131.

<sup>139</sup> AIPN, 01080/141, Praca dyplomowa napisana w WSO MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego na temat ograniczeń ruchu pielgrzymkowego przez SB, tajne specjalnego znaczenia, Legionowo 1985 r., s. 51.

studenci – przyszli oficerowie SB zapoznawali się z problematyką „pionu wyznaniowego” oraz sprawdzali się w roli TW, co miało im pozwolić na lepsze poznanie zasad pracy z nimi w praktyce zawodowej.

Do najważniejszych zadań studentów WSO należało: 1) ujawnianie na pielgrzymkach przypadków działalności propagandowej duchowieństwa, członków zdelegalizowanych organizacji lub „grup antysocjalistycznych”; 2) ujawnianie zorganizowanych akcji: petycji, kolportażu nielegalnych materiałów o treści politycznej; 3) ujawnianie wystąpień sprzecznych z religijnym charakterem pielgrzymek, podważania decyzji władz w sferze gospodarczej, politycznej, stosunków z Kościołem oraz organizacjami społecznymi i zawodowymi; 4) demaskowanie nieprzestrzegania przez duchowieństwo i świeckich pątników „Tymczasowego Ramowego Regulaminu Pielgrzymek” oraz zarządzeń administracyjnych; 5) głębokie rozpoznanie nauk, konferencji, odczytów i dyskusji podejmowanych na trasach pielgrzymek, podczas odpoczynków i w miejscach noclegowych; 6) ujawnianie wszelkich innych działań organizatorów lub pątników wykraczających poza religijny charakter pielgrzymek, a będących w zainteresowaniu SB<sup>140</sup>.

Wydział V Departamentu IV zaakceptował zaproponowaną przez stołeczny Wydział IV koncepcję użycia studentów WSO, po uzgodnieniach z Kierownictwem Służbowym WSO przystąpiono do jej realizacji. Spośród studentów II roku wybrano 22 podchorążych kierując się przy tym: ich stażem pracy w wydziałach operacyjnych SB; znajomością problematyki tzw. pionu wyznaniowego SB; umiejętnością nawiązywania kontaktów; predyspozycjami fizycznymi i psychicznymi niezbędnymi do realizacji wyznaczonego im zadania (dobry stan zdrowia, kondycja fizyczna, odporność na stres itp.); odpowiednim wiekiem, nie pozwalającym im wyróżniać się od innych studentów uczestniczących w pielgrzymce<sup>141</sup>.

W WSO zapoznano wytypowanych studentów z problematyką pionu IV w zakresie operacyjnego zabezpieczenia oraz zadań SB w związku z pielgrzymkami, zwracano uwagę na charakter zagrożeń jakie stwarzały państwu pielgrzymki warszawskie. W dniach je poprzedzających przeprowadzono szkolenie; oddelegowani w tym celu funkcjonariusze Wydziału IV SUSW określili zadania, jakie czekały udających się na pielgrzymkę studentów WSO oraz sposób ich realizacji. Szczególną uwagę zwracano na zachowanie konspiracji, czas, miejsce zasadniczych i rezerwowych spotkań z funkcjonariuszami nadzorującymi pielgrzym-

<sup>140</sup> Ibidem, s. 47-48.

<sup>141</sup> Ibidem, s. 48-49.

kę oraz zachowanie podchorążych uczestniczących w zabezpieczeniu, które nie powinno odbiegać od postępowania uczestników poszczególnych grup pątnicznych.

Niektórzy studenci WSO nie posiadali niezbędnego doświadczenia w inwigilacji pielgrzymki oraz nie znali trasy przemarszu grup pielgrzymkowych. Specjalnie dla nich zorganizowano więc objazd tras pielgrzymki oraz omówiono procedurę spotkań z funkcjonariuszami kontrolującymi jej przebieg na poszczególnych etapach.

Tuż przed wymarszem na WAPD podchorążowie WSO otrzymali od funkcjonariuszy Wydziału IV SUSW sfałszowane dokumenty: dowód osobisty, legitymację studencką oraz zezwolenie proboszcza na udział w pielgrzymce. Kierowano się przy tym ich sugestiami odnośnie do imienia i nazwiska, adresu i nazwy uczelni, na którą wystawiano podrobioną legitymację studencką. Celem tego było ułatwienie zapisania się do grup pielgrzymkowych oraz uchronienie studentów WSO przed podaniem prawdziwych danych osobowych, miejsca zamieszkania itp.

Studenci ci otrzymali ponadto sprzęt turystyczny (śpiwory i namioty), żywność, a także pieniądze na wydatki związane z realizacją powierzono im zadania. Wliczono w to opłaty związane z: tzw. wpisowym, przewozem bagaży, korzystaniem z pół namiotowych, wyżywieniem, zbiórkami na cele dobroczynne organizowanymi przez duchowieństwo, zakupem rozprowadzanych wśród pątników wydawnictw itp.<sup>142</sup>

Po pierwszym i po każdym kolejnym etapie pielgrzymki studenci WSO, zachowując zasady konspiracji, spotykali się z funkcjonariuszami SB. Odbywało się to zwykle na początku lub na końcu miejscowości w godzinę po przybyciu do niej pątników. Zgodnie z przyjętymi założeniami, informacje przekazywane przez studentów WSO dotyczyły najczęściej: 1) tematyki konferencji, nauk, odczytów i dyskusji prowadzonych przez duchowieństwo i pielgrzymów świeckich podczas przemarszu, odpoczynków oraz w miejscach noclegów; 2) składu uczestników danej grupy pielgrzymkowej, ich liczby, nazwisk, w tym bliższych danych o przewodniku grupy, przydzielonych mu do pomocy księżach, klerykach, braciach i siostrach zakonnych; 3) występowania nastrojów niezadowolenia wśród pątników i ich przyczyn; 4) prób dotarcia do grup pielgrzymkowych członków „ugrupowań antysocjalistycznych”; 5) szkodliwych politycznie i ideologicznie inicjatyw podejmowanych przez duchowieństwo oraz pozostałych pątników; 6) próbach organizowania akcji, petycji, kolportażu hasel

<sup>142</sup> Ibidem, s. 49-51.

i pism bezdebitowych oraz innych dokumentów zawierających szkodliwe politycznie treści; 7) ogłaszanych przez księży intencjach o wydźwięku politycznym; 8) przypadków wystąpień sprzecznych z religijnym charakterem pielgrzymek, podważaniem decyzji władz w dziedzinach gospodarczych, politycznych oraz stosunków z Kościołem, organizacjami społecznymi i zawodowymi; 9) sposobach działania i sprawności służb porządkowych, medycznych, kwatermistrzowskich i zaopatrzenia powołanych przez organizatorów pielgrzymek; 10) wszelkich innych poczynaniach organizatorów lub pątników wykraczających poza „Tymczasowy Ramowy Regulamin Pielgrzymek Pieszych”, a nie mających nic wspólnego z religijnym charakterem pielgrzymki<sup>143</sup>.

W oparciu o informacje zebrane od studentów WSO funkcjonariusze Wydziału IV sporządzali codziennie meldunek operacyjny o przebiegu pielgrzymek, który następnie w formie szyfrogramu przesyłano do SUSW. Zarówno na tej podstawie, jak i w oparciu o materiały operacyjne uzyskane od wydziałów IV, meldunków wydziałów „B” oraz MO, kierownictwo Wydziału IV SUSW sporządzało informację dla Wydziału V Departamentu IV. Niektóre opracowane w ten sposób wiadomości przekazywano na bieżąco czynnikom politycznym, wykorzystywano do rozmów z kierownictwem pielgrzymek oraz do dokumentowania przebiegu pielgrzymek w celach propagandowych, procesowych i operacyjnych<sup>144</sup>.

Mimo pozytywnych skutków obecności studentów WSO w pielgrzymkach z 1984 r. ich przygotowanie do inwigilacji wymagało korekty. Stwierdzono wiele mankamentów i sytuacji, które groziły ich dekonspiracją. W związku z tym, po pielgrzymce w 1984 r. podchorążowie WSO zgłosili postulaty zmierzające do zwiększenia efektywności ich działania w latach przyszłych, w tym zwłaszcza do uniknięcia dekonspiracji. Zaakcentowano potrzebę zwracania szczególnej uwagi na sfałszowane skierowania z parafii, by były zgodne z adresami w tzw. dokumentach legalizacyjnych. Studenci WSO powinni znać krótką charakterystykę parafii i jej proboszcza, który „wystawia” im zaświadczenie. Należało zdobyć dokładniejszą wiedzę o uczelniach, na których „studiowali” podchorążowie. Powinni się oni też zapoznać wcześniej z innymi imprezami kościelnymi związanymi z pielgrzymką, np. dniami skupienia, rekolekcjami, mszami św. itp. odbywającymi się w kościołach św. Anny i paulinów.

<sup>143</sup> Ibidem, s. 52-53.

<sup>144</sup> Ibidem, s. 54.

Studenci WSO – wzorem innych pątników – powinni tworzyć większe – cztero-sześciuosobowe grupy (odbiegali od tej reguły, występując po dwóch). Należało też dopracować spotkania z funkcjonariuszami „obsługującymi” pielgrzymkę tak, by nie tylko zawsze znajdowali się niedaleko od miejsca noclegu, ale także byli bardziej upodobnieni do pątników. Podczas spotkań to właśnie ci funkcjonariusze powinni zadawać studentom WSO pytania wynikające z określonej sytuacji, a nie tylko przyjmować od nich meldunki i wysłuchiwać relacji. Należało rozważyć możliwość utworzenia „ruchomego punktu kontaktowego” w pojeździe, z którego sprzedawano by pielgrzymom produkty spożywcze; umożliwiłoby to nawiązanie łatwiejszego kontaktu z funkcjonariuszem „obsługującym” pielgrzymkę i gwarantowało lepsze zakonspirowanie. Liczono ponadto na lepsze zaopatrzenie w sprzęt turystyczny, fotograficzny i nagrywający oraz zapewnienie dodatkowych funduszy. W celu ułatwienia ustalenia tożsamości pątników znajdujących się w zainteresowaniu SB należało spowodować, by każdy z pątników bezwzględnie przestrzegał wymogu podpisywania bagaży z podaniem adresu zamieszkania. Sugerowano ponadto wysłanie większej liczby studentów WSO na pielgrzymki, co miało umożliwić bardziej wszechstronne jej rozpoznanie operacyjne i zdobycie dokładniejszych informacji o sytuacji w poszczególnych grupach pielgrzymkowych<sup>145</sup>.

W materiale operacyjnym Wydziału IV SUSW dotyczącym sprawy obiektowej „Maraton 86” także uznano za celowe wprowadzenie w przyszłości do „zabezpieczenia” WAPD większej grupy podchorążych WSO (co najmniej dwóch do każdej grupy). Dałoby to możliwość pełnego rozpoznania jej przebiegu i ujawnienia interesujących SB faktów. Wymagało to także dobrego przygotowania, przeszkolenia i określenia zadań dla tych osób. W związku z tym postulowano: przeprowadzenie szerokiego i dogłębnego instruktażu na temat programu WAPD; przewidywanie potencjalnych wrogich wystąpień; wykorzystanie do działań operacyjnych materiałów operacyjnych oraz publikacji kościelnych; zapoznanie studentów WSO z dotychczasowymi doświadczeniami i wnioskami wyniesionymi z inwigilacji poprzednich pielgrzymek; przeprowadzenie szkolenia z zakresu wrogiej działalności studentów i duchowieństwa; objazd pierwszych odcinków trasy pielgrzymki; zapoznanie studentów WSO z zadaniami, jakie będą realizowane w trakcie pielgrzymki; przygotowanie „dokumentów legalizacyjnych” oraz dobrze spreparowanych

<sup>145</sup> Ibidem, s. 55-59.

zyciorysów agentów z WSO, które pozwoliłyby na swobodę w wykonywaniu zleconych im zadań<sup>146</sup>.

W dalszym ciągu przy doborze podchorążych z WSO należało się kierować ich dobrą znajomością problematyki kościelnej, młodym wiekiem, dobrą kondycją fizyczną, odpowiednimi cechami psychofizycznymi, a także długim stażem pracy w resorcie. Było to podyktowane specyfiką pracy operacyjnej na tym polu, a także możliwością dekonspiracji. Aby osiągnąć założony cel, którym było wyeliminowanie wszelkiej pozareligijnej działalności w WAPD, należało, podobnie jak w poprzednich latach, pobudzać czynniki administracyjne do natychmiastowego reagowania na wszelkie przejawy wrogiej działalności niezgodnej z realizowanym programem pielgrzymki<sup>147</sup>.

W SB rozważano ponadto stosowanie podczas WAPD działań operacyjnych o charakterze specjalnym, które obok dezintegracji mogłyby wytworzyć wśród pątników niechęć do uczestnictwa w kolejnych pielgrzymkach. Ważną rolę miała tu spełniać dezinformacja zmierzająca do zrażenia miejscowej ludności i duchowieństwa do przyjmowania i goszczenia w swoich domach pielgrzymów WAPD. Oceniano, że wdrożenie tych działań oraz właściwa współpraca z organami administracji państwowej mogłyby przynieść pożądane efekty – z jednej strony eliminację z pielgrzymki działalności pozareligijnej, z drugiej zahamowanie wzrostu liczby jej uczestników<sup>148</sup>.

Inwigilacja WAPD przez studentów WSO przyczyniła się do zdobycia o niej wielu cennych informacji i zebrania doświadczeń, które mogły zostać wykorzystane do jej dalszego „operacyjnego zabezpieczenia”. Zaangażowanie podchorążych zyskało uznanie kierownictwa Departamentu IV i potwierdziło koncepcję ich wykorzystania wypracowaną przez Wydział IV SUSW. O efektach pracy podchorążych decydowały ich predyspozycje (zwłaszcza umiejętność nawiązywania kontaktu i pogłębiona znajomość obszaru zainteresowań SB), które były znacznie wyższe od tych, które cechowały „zwykłych” TW. Z praktyki l. 1983-1986 wynikało, że udział studentów WSO w „zabezpieczeniu” WAPD, obok zadań wynikających z istoty operacyjnego zabezpieczenia, pozwolił na doraźną kontrolę pracy wykonywanej na tym polu przez TW<sup>149</sup>.

<sup>146</sup> AIPN, By 075/23, K. Łoboda, R. Pryba, *Oddziaływanie duszpasterstwa akademickiego na młodzież podczas warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Diecezjalnej oraz jej operacyjne zabezpieczenie*, tajne, Legionowo 1987, s. 135-136.

<sup>147</sup> Ibidem, s. 136-137.

<sup>148</sup> Ibidem, s. 137.

<sup>149</sup> Ibidem, s. 135.

Inwigilacja DA św. Anny była z jednej strony pochodną działań zaprogramowanych na szczeblu centralnym resortu bezpieczeństwa (ministerstwo, departamenty odpowiedzialne za walkę z opozycją świecką i Kościołem), a odnoszących się do wszystkich duszpasterstw akademickich<sup>150</sup>, z drugiej zaś wynikała z inicjatyw podejmowanych przez stołeczne ogniwa aparatu policyjnego. W obu przypadkach zwracano szczególną uwagę na aktywność duszpasterzy i członków duszpasterstwa.

Ciężar zdobywania informacji o DA spoczywał na agenturze, która uaktywniała się zwłaszcza w okresach zwiększonego napięcia na linii państwo-Kościół (np. podczas inspirowanego przez władze konfliktu wokół obchodów Milenium chrztu Polski) i niestabilnej sytuacji polityczno-społecznej w kraju (np. na początku lat 80.). Liczba TW w DA św. Anny była zmienna, w świetle analizowanych źródeł wahała się od kilku do kilkunastu osób. Naprawdę cennych agentów było jednak niewielu, zwykle dwóch lub trzech. Ich działania były na ogół efektywne i w świetle zachowanej dokumentacji pozwalały resortowi bezpieczeństwa skutecznie infiltrować warszawskie duszpasterstwo. Dzięki TW np. rozpoznawano wewnętrzne i zewnętrzne formy jego działalności, gromadzono dokumentację o jego członkach, poznawano i neutralizowano inicjatywy DA, które z perspektywy władz były niebezpieczne dla interesów państwa. Agentura ulokowana w duszpasterstwie mogła w pewnych okresach wywierać wpływ na określone formy jego działalności (np. konwersatoria, WAPD) tak, by wyeliminować z nich akcenty polityczne.

Resort stosował szeroką gamę środków wymierzonych w DA św. Anny – od szykan po represje: przeprowadzano tzw. rozmowy ostrzegawcze i profilaktyczne z duszpasterzami akademickimi i członkami duszpasterstwa, rozwiązywano obozy letnie i zimowe, stosowano różnorodne sankcje karne wobec ich uczestników, rozwiązywano spotkania członków duszpasterstwa, studentom z DA utrudniano kontynuowanie nauki, starano się kompromitować duszpasterzy i aktywnych członków duszpasterstwa, dokonywano ich zatrzymań i aresztowań, na różny sposób ograniczano animowany przez duszpasterstwo ruch piel-

<sup>150</sup> O działaniach resortu wobec innych DA zob. M. Choma-Jusińska, *Rola duszpasterstwa...*, s. 170 in.; K. Jarkiewicz, *Manifestacja...*, s. 97 in.; K. Pawlina, *Młodzież i jej duszpasterze w czasach zniewolenia*, Warszawa 1993, s. 11 in.; eadem, *Duszpasterstwa akademickie Krakowa po II wojnie światowej*, Kraków 2004; M. Przybyś, *Wyspy wolności...*, s. 93 in.; S. Puchała, *Duszpasterstwo akademickie w diecezji katowickiej w latach 1947-1992*, Katowice 2007.

grzymkowy, nie można też całkowicie wykluczyć działań terrorystycznych samodzielnej grupy „D” Departamentu IV MSW.

Aparat policyjny odnotował kilka sukcesów w inwigilacji DA św. Anny: przyczynił się do niemal całkowitego jego zamarcia w l. 1954-1956, skutecznie inwigilował duszpasterzy (np. Dziurzyńskiego i Kantorskiego) wpływając na stopniowe ograniczanie ich aktywności, wyeliminował akcenty polityczne z WAPD.

Specyficzną cechą DA św. Anny było to, że w przeciwieństwie do niektórych innych duszpasterstw, np. w Lublinie czy Łodzi, nie było uznawane przez resort bezpieczeństwa za ośrodek szczególnie niebezpieczny pod względem politycznym. Stan ten wynikał nie tyle z działań UB/SB, co raczej ze świadomej i konsekwentnej linii programowej przyjętej w środowisku tego duszpasterstwa. Hierarchia, członkowie KDA i Referatu DA, rektorzy i duszpasterze dążyli konsekwentnie do wyeliminowania z profilu działalności DA św. Anny wszelkich zjawisk, które mogły zostać odczytane przez aparat władzy jako wyraz politycznej kontestacji. Było to o tyle uzasadnione, że duszpasterstwo zajmując centralną pozycję wśród innych tego typu instytucji w Archidiecezji Warszawskiej skupiało na sobie większe zainteresowanie resortu; jaskrawe przypadki działań o charakterze politycznym mogły skutkować poważnymi konsekwencjami tak dla samego ośrodka, jak i jego członków. W tym kontekście przedsięwzięcia resortu wpływające na ograniczanie „rozpolitykowania” DA św. Anny nie osłabiały go w jakiś szczególny sposób.

Generalnie, mimo starań resortu bezpieczeństwa oraz współpracujących z nim podmiotów administracji państwowej, organizacji studenckich i władz uczelni nigdy po 1956 r. nie udało się ani całkowicie ograniczyć działalności DA św. Anny, ani doprowadzić wśród młodzieży akademickiej do braku zainteresowania tą formą ewangelizacji. Różnorodne szykany nie zahamowały rozwoju duszpasterstwa, które stopniowo i systematycznie rozszerzało zakres swojej aktywności religijno-społecznej. Rokrocznie skupiało ono kolejne grupy studentów, którzy znajdowali tu pole do nieskrępowanego rozwoju duchowego, pogłębiania zainteresowań, kształtowania charakteru i postaw obywatelskich, otrzymywała wreszcie wsparcie duchowe i materialne. Z tej perspektywy walka aparatu policyjnego z DA św. Anny okazała się nieskuteczna.

Aktywność Duszpasterstw Akademickich (DA) nie mieściła się w logice ustrojowej Polski Ludowej. Ograniczanie ich działalności było elementem represyjnej polityki wobec Kościoła i walki o rząd dusz



młodego pokolenia. Zadanie to wykonywał przede wszystkim aparat policyjny. Początkowo, w latach 40. i 50., inwigilacja duszpasterstw nie była szczególnie silna, co było związane ze słabością tych struktur, które odbudowywały się po tragicznych doświadczeniach wojennych i szukały przestrzeni swobodnej działalności w nowej, komunistycznej rzeczywistości. Z czasem, szczególnie od drugiej połowy lat 60., gdy rola DA znacznie wzrosła (m.in. na skutek prac Soboru Watykańskiego Drugiego ożywiającego udział świeckich w życiu Kościoła), środowiska te stały się obiektem stałej i głębokiej infiltracji resortu. Dotyczyło to także najważniejszego ośrodka DA w stolicy skupionego przy kościele św. Anny. Wachlarz działań UB/SB stosowanych wobec niego w l. 1945-1989 był szeroki i generalnie sprowadzał się do możliwie maksymalnego ograniczania tych form aktywności duszpasterzy akademickich i studentów – członków DA, które kolidowały z interesem politycznym PRL. Aparat policyjny odnotował na tym polu kilka sukcesów: przyczynił się do niemal całkowitego zamarcia duszpasterstwa w l. 1954-1956, skutecznie inwigilował jego duszpasterzy, ograniczając ich aktywność, w latach 80. wyeliminował akcenty polityczne z pielgrzymek animowanych przez DA św. Anny. Generalnie, nigdy po 1956 r. nie udało się SB całkowicie ograniczyć działalności DA św. Anny i doprowadzić wśród studentów do braku zainteresowania tą formą ewangelizacji. Różnorodne represje nie zahamowały rozwoju warszawskiego duszpasterstwa, które stopniowo i systematycznie rozszerzało zakres swojej aktywności.

BARTŁOMIEJ NOSZCZAK

### **Aspects choisis de la surveillance de l'Aumônerie Universitaire Sainte-Anne à Varsovie par les services de sécurité de la République Populaire de Pologne (1945-1989)**

#### *Résumé*

La Surveillance de l'Aumônerie Universitaire Sainte-Anne fut d'une part, une conséquence des démarches planifiées à l'échelle centrale par les services de sécurité (ministère, département responsable de la lutte contre l'opposition laïque et contre l'Eglise). Ces démarches visaient toutes les aumôneries universitaires. Mais la Surveillance de celle de Sainte-Anne résultait aussi des initiatives entreprises par les chaînes de l'appareil policier de la capitale. Dans les deux cas, on soulignait surtout l'activité des aumôniers et des membres de l'aumônerie.

La tâche liée au rassemblement de renseignements sur l'Aumônerie Universitaire, reposait sur le service d'espionnage, qui s'activait surtout dans les périodes de tension accrue sur la ligne Etat-Eglise (p.ex. pendant le conflit inspiré par les autorités, autour des festivités liées au Millième anniversaire du baptême de la Pologne) et lors de certains événements socio-politiques (p. ex. au début des années 80.). A la lumière des sources analysées, le nombre d'éléments de l'Aumônerie Universitaire Sainte-Anne collaborant secrètement avec les services de renseignements, variait de moins de dix à plusieurs dizaines de personnes. Si les agents vraiment précieux n'étaient pas nombreux, (habituellement deux ou trois), leur activité fut généralement très efficace. La documentation conservée laisse penser que cette activité permettait réellement aux services de renseignements d'infiltrer l'aumônerie de Varsovie. Grâce aux collaborateurs secrets des services, on était au courant p. ex. des formes internes et externes de son activité, on rassemblait une documentation sur ses membres, on cherchait à connaître et à neutraliser les initiatives de l'Aumônerie Universitaire, qui du point de vue des autorités, étaient jugées dangereuses pour les intérêts de l'Etat. Le service d'espionnage localisé dans l'aumônerie, put influencer durant cette période, certaines formes de son activité (p. ex. les séminaires, le Pèlerinage Universitaire Diocésain de Varsovie) afin d'en éliminer les accents politiques.

Les services de renseignements utilisaient une large gamme de moyens d'intimidation contre l'Aumônerie Universitaire Sainte-Anne – des petites tracasseries jusqu'à la répression: des entretiens d'avertissement dits préventifs étaient menés avec les aumôniers universitaires et les membres de l'aumônerie, des camps d'été et d'hiver étaient annulés, diverses sanctions étaient utilisées contre les participants de ces camps, des réunions étaient annulées, les participants de l'Aumônerie Universitaire voyaient aussi la continuation de leurs études rendue plus difficile, on essayait de limiter le mouvement de pèlerinage animé par l'aumônerie, ainsi que de ridiculiser les aumôniers et les membres actifs de l'aumônerie, on les arrêtait et les internait de différentes façons. En outre, on ne peut pas exclure la possibilité de démarches terroristes du groupe indépendant „D” issu du département IV du Ministère des Affaires Etrangères.

En général, en dépit des efforts des services de sécurité, des entités collaborantes de l'administration publique, des organisations estudiantines et des autorités universitaires, la surveillance de l'Aumônerie Universitaire Sainte-Anne ne parvint jamais après 1956, à anéantir son activité, ni à affaiblir parmi les jeunes, l'intérêt qu'ils portaient à cette forme d'évangélisation. Les diverses actions de sabotage n'arrêtèrent pas le développement de l'aumônerie, qui progressivement et systématiquement élargissait l'étendue du champ de son activité socio-religieuse. Chaque année, elle accueillait de nouveaux groupes issus de la jeunesse universitaire. Cette dernière y trouva un terrain favorable à son épanouissement spirituel, pour approfondir ses centres d'intérêt, se façonner un caractère et une attitude citoyenne, et recevoir un soutien spirituel et matériel. De ce côté-là, la lutte de l'appareil policier contre l'Aumônerie Universitaire Sainte-Anne, s'avéra inefficace.

*Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło*

**Bartłomiej NOSZCZAK** – dr, historyk, specjalizuje się w historii najnowszej Polski. Jest pracownikiem naukowym Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Warszawie. Ostatnio wydał książkę *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego (1953-1956)*.